

1. KELAM İLMİNİN TARİFİ

Kelamın Sözlük Anlamı

1. Belirli söz, yazı ya da işaret.
2. Sözün kendisi değil onun ifade ettiği mana veya fikir.

Mutezile, kelamın birinci anlamını kabul ettiğinden kelamullahın ezeli olma özelliğini inkar ederek Kur'an'ın mahluk olduğunu savunmuşlardır. Ehl-i sünnet ise ikinci tarifi kabul ederek kelam; zihinde oluşan 1 bir fikirdir diyerek Kur'an'a Kelamullah : derken, söz ve yazıyı değil sözün/ibarenin 1 ihtiva ettiği emirleri kast etmişlerdir. Böylece "Kur'an mahluk değildir" demişlerdir.

1.1. Konusuna Göre Kelamın Tarifi

1.1. Konusuna Göre Kelamın Tarifi

iman altı esas olarak belirlenmiştir. **üç esas (usul-i selase)** olarak ifade olunur ki bunlar; Allah'a, peygamberlere ve ahirete imandır. Bu üç esas kaynaklarımızda **ilahiyat, nübüvvet ve semiyat** şeklinde ifade edilir

Kelam ilmi konusuna göre;

2. Allah'ın zatından, sıfatlarından,
3. Peygamberliğe ait meselelerden,
4. Yaratılış ve ahiret (mebde ve mead) itibarıyla yaratılmışların (mümkinat) hallerinden,

İslam ilke ve esaslarına göre bahseden ilim, diye tarif edilmiştir **Kelam ilminin konusuna göre tanımını ya parken /slami ilke ve esas/ara göre hare- 1 ket etmesi" prensibinden kastedilen kelam ilminin metodunu felsefenin metodundan ayırmaktır.**

1.2. Gayesine Göre Kelamın Tarifi

: Kelam ilmi;

1. akli ve nakli delillere dayanarak İslam inançları ile ilgili ortaya çıkabilecek şüpheleri ortadan kaldırmaya,
2. anılan inanç ilkelerini açıklamaya,
3. ispat etmeye çalışan bir ilimdir.

Kelam ilminin **üç temel** görevi ve gayesi ; vardır. İslam dininin inanç esaslarını akli ve nakli delillerle;

- 1.ispat etmeye çalışmak,
- 2.şüpheleri izale etmek,
- 3.inanç esaslarını açıklamak.

Kelam ilminin ele aldığı konular temel olarak üç başlık altında incelenir

1. Mesail: Ana konular. inanç ilkelerini kapsar. Usul-i Selase bu başlık altında incelenir.Bunlar; ilahiyat, nübüvvet ve semiyattır.
2. Vesail: Yardımcı konular. Ana konuların anlaşılmasına yardımcı olan konulardır. Gazali ile birlikte mantık ilminin bazı konularının kelam alimleri tarafından kabul edilmesiyle "malum", yani "beşer tarafından bilinen her şey" kelamın konusu olmuştur.

3. Makasid: Amaçlar.

Kelam ilminin gayesi, insana dünya ve ahiret mutluluğu sağlamaktır.

Kelam ilmi sayesinde insan, takliti imandan tahkiki bir inanca ulaşır.

1. Kelam ilmi sayesinde insan, İslam inançlarına ters düşen sapık akım ve cereyanlardan, her çeşit hurafe ve batıl inançlardan kurtulur.
2. Kelam ilmi insanın, inanç ile ilgili şüphelerden kurtulmasına yardımcı olur.

3. Kelam ilmi, ortaya atılan kasıtlı şüphe ve itirazları göğüsleyerek İslam inancını sarsıntıya uğramaktan korur.
4. Kelam ilmi, diğer dini ilimler için bir temel oluşturur.

Kelam ilmi, Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olan insanı yetiştirmeyi amaçlar

İlahiyat; Allah'ın varlığı, birliği, sıfatları ve fiilleri, yaratıp var etmesi ve tüm varlık alemiyle ,

ilişkisi konu edinilir. Nübüvvet; Vahye, meleklerle iman ve ilahi 'kitaplara iman incelenir. Semiyat; Melek, cin, şeytan gibi görünmeyen varlıklar. Kıyamet ve ahiret(hesap, cennet, cehennem vb.) konuları işlenir

1. KELAM İLMİNİN DİĞER İSİMLER

1 a. el-Fıkhü'l-ekber

Fıkhı; "Kişinin lehinde ve aleyhinde olan şeyleri bilmesidir." şeklinde tarif eden Ebu Hanife, kelam ilmi sahasında yazmış olduğu kitabına *El-Fıkhü'l-Ekber* adını vermiştir. Bundan dolayı kelam ilmi bu isimle anılmıştır. *İmam-ı Azam'ın bu fıkh tanımlarının kelam ilmini fıkhıtan üstün tuttuğunu gösterir*

Akaid

Tevhit ve Sıfatlar İlmî

Usulü'd-din iman ve inanca taalluk eden konulardır. Kelam ilmi, dinin aslını oluşturmuş inanç ilkelerini kendisine konu edindiği için bu isimle adlandırılmıştır

b. Nazar ve istidlal ilmi Kelam ilmi, metot itibarıyla tefekkürü, düşünmeyi ve akıl yürütmeyi esas aldığı için bu isimle adlandırılmıştır.

B. **Kelam** "söz" anlamına gelen kelam ismi verilmiştir.

4. KELAM İLMİNİN KAYNAKLARI

Kur'an-ı Kerim: Akıl:

1. **Vacip; aklın başka türlü olmasını kabul etmediği, zorunluluk ifade eden hükümlerdir. Örneğin; alemin bir yaratıcısının olması zorunludur.**
2. **Mümkün; varlığına ya da yokluğuna hükmedebileceğimiz şeydir. Mesela bir masanın varlığı ya da yokluğu mümkündür.**
3. **Akli imkansızlık/muhal; iki zıttın bir arada bulunması, örneğin bir cismin aynı zamanda hem hareket etmesi hem de sabit halde bulunması imkansızdır**

5. KELAM İLMİNİN ORTAYA ÇIKMASI! NEDENLERİ

Harici Sebepler

a- Yabancı Unsurların İslam Toplumuna Girmesi

b- Felsefenin Etkisi

Eski Yunan ilimlerini Arapçaya tercüme faaliyeti Emevîlerin son dönemlerinde başlamış, Abbasi halifelerinden Mansür (ö. 158/775), Harun Reşid (ö. 193/809) ve Memün (ö. 218/833) döneminde devam etmiştir. İlk tercüme Halid b. Yezid b. Muaviye b. Ebî Süfyan (ö. 861/705) Dönemi'nde başlamıştır. Bu ilk dönemde daha çok tıp, kimyave astronomiye ilgi duyulmuş ve bu tür eserler tercüme edilmiştir.

Felsefi anlamda ilk tercüme, halife Mansür Dönemi'nde yapılmıştır. Mansür zamanında önce Mantık ilmi Arapçaya tercüme edilmiştir. Mantığı Arapçaya ilk tercüme edenin İbn el-Mukaffa olduğu söylenir.

Arapçaya tercümesi yapıldı. Tercüme faaliyetlerinin yürütülmesi için Beytü'l-Hikme kurulmuştur. Bu çeviri faaliyetleriyle Müslümanlar Yunan felsefesiyle doğrudan ilişki içine girmişlerdir.

Tercüme faaliyetleri sonucunda ilk İslam filozofları yetişmiştir. Bunlar arasında Kindi (ö. 252/866), Farabi (ö. 339/950) ve İbn-i Sina'yı (ö. 428/1037) sayabiliriz

Kelam ile felsefenin yakınlaşmasından en fazla etkilenen/er Mutezili alimler olmuşlar- 1 dir. Bir yandan felsefenin getirdiği tartışmaLara karşı /s/am inancını savunurken diğer taraftan felsefi metodu benimseyerek onu l kelama dahil etmiştir.

5.1. Dahili Sebepler

a-Dini metinlerin Yorumlanması(Ku'an ve Sünnet Metinleri)

b-Müslümanlar

Müslümanların refah seviyelerinin yükselmesiyle ilmi araştırmalara yönelmeleri arasında da bir ilişki vardır insanlar ekonomik durumlarının gelişmesiyle dinin teorik kısmının araştırılması işine yoğunlaştılar. Akaid ilmi de bu durumda nasibini almış, böylece kelam ilminin geliş mesinde bir etki oluşturmuştur.

Kelam ilminin ortaya çıkmasında Müslümanlar arasın- daki siyasi çekişmeler de önemli bir rol oynamıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonraki Kırtas Olayı, hilafet tartışmaları, Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonraki siyasi çekişmeler, iç savaşlar bunların sonucunda ortaya çıkan soru ve sorunlar ile bunlara verilen cevaplar kelam ilminin oluşmasında etkili olmuşlardır.

Kırtas Hadisesi Peygamber'in vefatından sonraki dö- nemlerde hilafet meselesi ile ilişkilendirildiği için bir ayrışma konusu olmuştur. "Kırtas" kağıt demektir. Hz. Peygamber'in, vefatıyla neticelenen son hastalığında, rahatsızlığının şiddetli olduğu bir anda yanında .bulunan ashabına; "Bana bir kağıt ve kalem getirin, size bir yazı yazdırayım ki benden sonra sapıklığa düşmeyeziniz", buyurmuştur. Orada bulunan ashaptan bir kısmı Hz. Peygamber'in bu emir ve arzusuna uyulmasını isterken, Hz. ömer'in de içinde yer aldığı bir grup, burada bir vahiy durumunun olmadığını, yani o esnada Hz. Peygamber'e yeni bir vahyin gelmiş bulunmadığını, dolayısıyla yaz- dırmak istediği şeyin vahiy olmayıp, hastalığının şid- detlendiğini anlayınca ümmetine olan düşkünlüğünün bir tezahürü olarak böyle bir istekte bulunduğunu dü- şünmüşlerdir. Bundan dolayı onu rahatsız etmemek için kağıt, kalem getirilmemiş ve neticede herhangi bir şey yazılmamıştır. Hz. Peygamber de bu arzusunu yenileme- miş ve konu kapanmıştır

Şia'ya göre kağıt getirilse Resulullah buraya Hz. Ali'nin ! imam olduğunu yazacaktı. Şia, Resulullah'a bilinçli ola- rak kağıt ve kalem getirilmediğini iddia etmiştir. Bu ve benzeri delilleri kullanan Şia mezhebi imametin nass ile belirlenmesi gerektiğine inanınca ehl-i sünnet ile ihtilafa düşmüştür. Hilafet/imamet tartışmaları kelam ilminin or- taya çıkmasını etkilemiştir.

Hz. Osriian'ın şehadeti ve daha sonrasında ortaya çıkan Cemel ve Siffin olayları sonucunda ortaya çıkan kelamı problemler de kelam ilminin ortaya çıkışı ve gelişimini et- kilemiştir. Bu olayların sonucunda şu problemlere cevap aranmıştır:

Büyük günah işleyen kişi (mürtekib-i kebire)nin dindeki durumu

1. ***İmanın tanımı, mahiyeti, iman-amel ilişkisi mesele- si.***

3, ***Kader ve irade hürriyeti sorunu:*** ayrışma- ları beraberinde getirmiştir.

c- ***İnsanın düşünen varlık olması gerçeği (ve sosyal sebepler)***

BAŞLANGIÇ DÖNEMİ İNANÇ GRUPLARI VE KELAM İLMİNİN GEÇİRDİĞİ EVRELER

1; BAŞLANGIÇ. DÖNEMİ İNANÇ GRUPLARI

1.1.Havaric "harici" sözcüğünün çoğul şekli olup, gerek dini ge- rek siyasi konularda aşırı görüşleri ve faaliyetleri olan bir fırkadır. Hasımları tarafından Hz. Ali'ye karşı gelen ve ce- maatten uzaklaşanlar" anlamında bu isimle anılırlarken, kendileri, Havaric ismini "kafirlerin arasından çıkararak Allah'a ve Peygamberi'ne hicret edenler, kafirlerle her türlü bağı koparanlar" anlamında yorumlanmıştır.

Müslümanlar arasında ortaya çıkan ilk itikadi fırka hariciliktir. Siffin Savaşı'nda Hz. Ali'yi destekleyen bir grup savaşın sonlarında gündeme gelen Hakem Olayı ile birlikte desteğini çekerek ayrılmıştır. Hariciler, "La hükme illa lillah" (Hüküm yalnızca Allah'a aittir.) sloganıyla ortaya çıkmış, Hakem Olayı'nı kabul ettiği için Hz. Ali'yi de reddetmiş ve belli bir süre sonra da itikadi boyut kazanmış bir gruptur

Hariciliğin ortaya çıkmasında;

1. İslam toplumundaki hızlı kültür değişiminin,
2. Göçebe hayattan yerleşik hayata geçişin getirdiği problemlerin,
3. Kureyşin merkezi otoritesine karşı oluşan tepkilerin
4. Hz. Osman'ın kendi yönetimindeki bazı uygulama- ların,

Haricilere göre İslam'ın en ideal uygulaması Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde gerçekleşmiştir. Hz. Osman, hilafetinin son altı yılındaki uygulamalarıyla, Hz. Ali de Muaviye karşısındaki haklı davasını hakeme gö- türmeyi kabul ettiği için küfre düşmüşlerdir. Haricilerin üzerinde ittifak ettikleri konular şunlardır:

1. Halife olmak için Kureyşli olmak diye bir şart yoktur ve köle bile olsa ilim ve cesaret sahibi her Müslü- man halife olabilir. Zalim imama başkaldırı caizdir. Hilafet şer'i bir mecburiyet değildir. ihtiyaçtan dolayı lüzumludur. Yani amel imanın cüzüdür.
2. Haricilere göre amel ve iman birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu için büyük günah işleyen bir kimse

İslam dairesi dışına çıkmış olur *Hariciliğin en belirgin özelliği taassup sahibir olmaları, zühde, takvaya çok önem vermeleri : ve kendi dışındaki/eri Müslüman kabul etme meleridir.* Haricilerin Diğer İsimleri:

1. **Şurat:** Allah yolunda savaşıp onun rızası için canla- rını ve mallarını satan ve Allah'ın da bunları cennet karşılığında satın aldığı kimselerdir.
2. **Marika:** Hasımları onları bir hadis rivayetine daya- narak "dinden çıkanlar" anlamında "Marika" diye isimlendirmişlerdir.
3. **Muhakkime:** "Allahtan başka hüküm koyacak yok- tur." sloganını kullandıklarından dolayı böyle isim- lendirilmişlerdir.
4. **Vaidiyye:** Kendi anlayışlarına uymayan ve günah işleyenleri tekfir etmelerinden dolayı bu şekilde anıl- mışlardır.
5. **Haruriye:** Siffin Savaşı'ndan sonra Harura denilen bir bölgeye çekildikleri için bu isim verilmiştir.

Farklı düşüncelerinden dolayı Hariciler; Haruriye, Ezarika, Necedat, Sufriyye, Acaride, Sealibe, lbaziyye gibi kollara ayrılmışlardır. Bu fırkalar içerisinde en ılımlı kolu oluşturan lbaziyye varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Bu fırka ehl-i sünnete yakınlığı ile bilinir. Günümüzde lbaziler daha çok Fas, Tunus, Cezayir, Madagas- kar, Zengibar ve um-man Sultanlığı'nda yaşamaktadırlar.

1.2.Şia

Şia, sözlükte, "ortaya çıkıp insanlar arasında yayılmak" anlamına gelen "şuyu" kökünün, "başkasının taraftarı ol- mak" manasıyla bağlantılı olarak "fırka, cemaat, taraftar" anlamlarına gelmekte *Şia*, "Zeyd b. Ali'yi yüzüstü bırakıp öldürül- r meye terk edenler" anlamında "Rafazi" ota- : rak da isimlendirilmiştir. Bu isimlendirme kü- ı çültücü bir muhtevayı ifade etmektedir. Onlara göre imamet konusu hem ayetlerle hem de Hz. Peygamber'in vasiyetiyle sa- bit olmuştur ve her ikisi de Hz. Ali için gerçekleşmiştir. imamet, halkın seçimine bırakılmamıştır. Bundan dola- yı Ali'den önce hilafet makamına gelenlerin yönetimleri meşru değildir.. Şiiliğin ana kolları şunlardır;

1. Zeydiyye
2. İsmailiye
3. [sna Aşeriye-İmamiye

İmamiye İran'ın resmi mezhebidir. Günümüzde Şiilik denildiği zaman İmamiye ekolü anlaşılır. İmamların sa- yısının on iki olduğuna inandıkları için "İsna aşeriye" ola- rak da isimlendirilmişlerdir. İmamiye ekolüne göre dinin temel esasları beştir. Bunlar; tevhit, nübüvvet, imamet, ahiret ve adalettir. İmamiye'nin Bazı Görüşleri:

1. **Reca:** Buna göre ahir zamanda mümin veya kfüir bir takım kişiler dün- yaya geri döndürüleceklerdir.
2. **Mehdi:** 12. imam mehdi olarak gelecektir.

3. **Beda:** "Allah'ın belli bi- çimde vuku bulacağını haber verdiği bir şeyin, daha sonra farklı şekilde gerçekleşmesini" ifade eder. Yaygın görüşe göre Cafer-i sadık, kendisinden son- ra oğlu İsmail'in imam olacağını söylemiş fakat ken- disi hayatta iken İsmail vefat etmiştir. Bunun üzerine Allah'ın, daha önce haber verdiği şeyden sarf-ı nazar ettiğini söyleyerek İsmail için evvelce belirttiği hususun ilahi kaynaklı olduğunu iddia etmiştir.
4. **imamet:** imametın nass ve tayin ile olduğuna inanıp insanların seçimine bırakılmadığını söylerler. imam- lar masumdurlar. Yani "İsmet" sıfatına sahiptirler.
5. **Takiye:** ""baskı ve tehlikenin bulunması halinde kişinin gerçek inanç ve fikirleri- ni gizleyip çevresindeki insanlara uyum sağlaması" şeklinde tanımlanır.

Şianın diğer önemli bir ekolü olan Zeydiye ise İmamiye- nin dördüncü imamı Ali Zeynelabidin'in oğlu Zeyd'i imam kabul eder. Günümüzde Zeydiler Yemen'de yoğun olarak yaşamaktadırlar. Zeydiler, imamet konusundaki görüşleriyle diğer Şii fırka- lardan ayrılırlar;

1. Zeydilere göre Hz. Peygamber isim ve şahıs belirte- rek kimseyi imam olarak tayin etmemiştir.
2. Haşimoğullarına mensup, ilim, cesaret ve takva sahibi bir kimse imametini ilan ederek ayaklanırsa imamlığı hak etmiş olur.
3. imamlar masum (günahsız) değillerdir.
4. imamların sayısı on iki değildir.

ismailiye ekolü ise Cafer-i Sadık'ın ölümünden sonra imametın oğlu İsmail'e ve onun soyundan gelenlere ait olduğunu iddia eder. ismaililer, Fatımi Devleti'nin kurul- masıyla güçlenmişler, ancak bu devletin yıkılmasıyla za- yıflamışlardır.

1.3.Mürchie

Mürchie'ye göre büyük günah işleyen dinden ve imandan çıkmaz. Genel olarak Hariciliğe karşı bir tepki olarak doğan Mürchie, Müslümanlar arasında yaşanan siya- si çatışmalara karışanlar ve bunun sonucunda ölen ve öldürülenleri tekfir edenler karşısında sessiz kalmayı tercih etmiştir Mürchie Hz. Osman, Hz. Ali ve Siffin ile Cemel olaylarına karışanları tekfir etmemiş, onların ve büyük günah işle- yenlerin durumlarını Allah'ın vereceği karara bırakmış, bunların cennetlik veya cehennemlik oldukları konusun- da görüş belirtmemiş bir gruptur.

Mürchie, büyük günah işleyenin ahirette ce- r zalandırılıp cezalandırılmayacakları konusunda bir görüş belirtmedikleri için "Şükkat (Şüpheciler)" diye de isimlendirilmiş/erdir.

NOT:

Mürchie mezhebi Orta Asya'da ve Horasan'da yayılmıştır. Mezhep Türklerin İslamlaşmasında önemli rol oynamış- tır. Ayrıca Maturidiliğin sistemleşmesinde de bazı fikirle- riyle önemli rol oynamıştır. *Hasan b. Muhammed İbnü'/- Hanefiyye'nin Kaleme aldığı "Kitt!İbü'l-İrca"* adlı eser Mürchie ile ilgili ilk eserdir. Mürchie'nin bazı konulardaki görüşleri şunlardır:

iman: iman, "marifet/bilgi ve tasdikten ibarettir", iman artmaz ve eksilmez. sadece "dil ile ikrar" şeklinde tanımlayanlar da vardır.

Büyük Günah İşleyenlerin Durumu:

iman-Amel ilişkisi: imanda istisna: Mürchie mezhebi imanda istisnayı kabul etmemektedirler. Yani bir kişinin "inşallah müminim" demesinin imanda şüphe oluşturacağını bundan dolayı da böyle bir ifadenin kabul edilmeyeceğini belirtirler.

1.4. Cebriye

Cebriye, insanlara ait fiillerin oluşmasında kulun seçim hakkının ve kudretinin bulunmadığını, tek failin Allah ol- duğunu savunanların" müşterek ismidir. Mezhebin öncüleri Cehm bin Safvan (ö.128/745) ve Ca'd b. Dirhem'dir.

Cebriyenin Belli Başlı Kelami Görüşleri:

1. iman Allah'ı bilmek, küfür ise onu bilmemektir, buna göre iman, ilim ve marifetten ibarettir.
2. Kur'an ve sünnette geçen tüm isim ve sıfatları inkar ederler. Allah'ı yarattıklarının sıfatıyla nitelemek doğru değildir. Cebriye bu görüşü Müşebbiheye ve Mücessimeye karşı geliştirilmiştir.
3. Allahın kelam sıfatı da kadim değil, hadistir. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim mahluktur, yani yaratılmıştır. "Kur'an'ın yaratılmışlığı" konusunda ilk konuşan kişi Cad b. Dirhem'dir.
4. Cennet ve cehennem geçicidir ebedi değildir. Çün- kü hiçbir şey ebedi olarak kalmayacaktır, Kur'an-ı Kerimde bazı ayetlerde geçen ebedilikten maksat uzun süre kalmaktır.
5. Ahirette Allah'ı görmek, mümkün değildir.
6. Kabir azabı yoktur.
7. Ahirette şefaath söz konusu değildir.

Cehmiye 'ye diğer adıyla Cebriye denmesinin asıl nedeni, insan eliyle gerçekleşen fiillerin gerçekte Allaha ait olduğu ve insanın işlediği fiili yapmaya mahkum olduğu görüşüdür

1.4.Kaderiyye Kaderiyyeye göre insan hür ve bağımsız iradesiyle hareket eder. Fiillerini kendi gücüyle yapar. Kurucuları Ma'bed el-Cüheni, Gaylan ed-Dimeşki ve Katade'dir. Görüşleri:

1. Allah'ın ezeli bir sıfatı yoktur.
2. Allah'ın gözle görülmesi imkansızdır.
3. Allah'ın kelamı hadistir.
4. Allah, kullarının fiillerini yaratıcı değildir.
5. İman artmaz ve eksilmez.
6. imam Kureyş'ten olmak zorunda değildir.
7. Büyük günah işleyen fasıktır.
8. NOT:,,

1.5.Sıfatiye " İlahi sıfatların Allah'a nisbetini benimseyenler" anlamında Sıfatiye, Allah'a sıfat nispet eden bütün fırkaları içine alan şemsiye bir terimdir. Aynı anlamda Ehl-i İsbat ve Müsbite tabirleri de kullanılır *Allah'a sıfat nisbetini reddedenlere ise Müfatr ve Muattıla adı verilmiştir.*

Sıfatiye *Ashabu'l-Hadis Küllabiyye Kerramiye Müşebbihe Mücessime Ashabu'l-Hadis* Hadisçiler, hadis taraftarları" anlamına gelir. Allah'ın sıfatlarını konu edinen müteşabih nassları lafzi ve zahiri anlamları ile kabul etmeyi esas alır

1.6.1. 1-<üllabiye

Abdullah b. Sa'd b. Küllab el-Basri (ö. 240/854)'nin görüşlerini benimseyenlere verilen addır. İbn Küllab Allah'ın isim ve sıfatlarının zatı ile beraber kadim olduklarını savunmuştur. Aynı şekilde Allah'ın yed, nefis, vech gibi sıfatları olduğunu ve bunların zatla ilişkisinin aynıyet veya gayriyet ilişkisi şeklinde olmadığını kaydetmektedir

1.5.3. Müşebbihe ve Mücessime

"Allah'ı yaratıklara veya yaratıkları Allah'a benzeten yahut bu sonuçları doğuran inançları benimseyenler" diye tanımlanır. Allah'ın sıfatlarını ispat noktasında ileri giden Haşeviye mensuplarıncaya gerçekleştirelmıştır.

Müşebbihe ile paralellik arz eden akımlardan biri de, "Allah Teala'yı cisim olarak düşünüp onun üç boyutlu olduğunu kabul eden kimselerden oluşan topluluk" anlamına gelen Mücessime tabiridir.

1.5.4. Kerramiye:

Kurucusu Muhammed b. Kerram'dır. İmanın ikrardan ibaret olduğunu söyleyen Kerramiyye'ye göre Allah arşın mekân tutmuştur dolayısıyla o cisimdir fakat bilinen cisim gibi değildir.

1.7. Mutezile

kelamın kurucusu olarak kabul edilmektedir. Geliştirdikleri bu metot ile kelamı ilk defa sistemleştirmişlerdir. "Mutezile" kelimesi, sözlük anlamı itibarıyla "ayrılanlar", "uzaklaşanlar", "bir köşeye çekilenler" vb. anlamlara gelmektedir. *Mutezile kendisini tevhit ve adalet ehli olarak tanımlamaktadır. Mutezile ismi ehl-i sünnet : tarafından bu ekol için "büyük çoğunluktan ayrılanlar" anlamında olumsuz bir anlamda verilmiştir.*

Mutezile mezhebinin ortaya çıkmasında etkili olan bazı faktörler şunlardır:

1. Müslümanlar arasında meydana gelen ihtilaflar ve bu ihtilafların yol açtığı ayrılıklara çözüm arayışı.
2. Yabancı unsurların Müslümanlara yönelttikleri saldırılara karşı İslam inancını savunma isteği.
3. İslam dinini fethedilen topraklara yayma arzusu
4. Felsefi kitapların Arapçaya çevrilmesinin oluşturduğu birikim ve etki.

Mutezile Mezhebinin Beş Temel İllesi

- 1. Tevhit** Eğer Allah'ın kadim oluşu dışında ona çeşitli sıfatlar isnat edilirse Allah'tan başka birçok kadim varlığın mevcudiyeti kabul edilmiş olur. Böylece **teaddüd-i kudema** yani kadim varlıkların çokluğu ortaya çıkar ki bu durum, Allah'ın birliği/tevhit gerçeğine aykırıdır.

Mutezilenin "Tevhit" ilkesinin gereği olan "sıfatların Allah'ın zatının aynı olduğu" örneğinin zorunlu sonuçları şunlardır:

1-Al/ah'ın kelam sıfatı hadistir.

2-Kur'an mahluk (yaratılmış)tur.

3-Allah ahirette gözle görülmeyecektir.

- 2. Adalet** Mutezileye göre Allah adildir. Onun adil olması kullara ait fiilleri yaratmaması anlamına gelir. Hem kulların fiillerini yaratması hem de bundan dolayı onları cezalandırması Allah'ın adaletiyle bağdaştırılmaz. *Mu'tezile, adalet prensibine öze/ bir önem • verdikleri için kendilerine **ehlü'l-adi** ismini : vermişlerdir.*

Va'd ve va'id Va'd iyi işler yapanların ahirette mükafatlandırılması; **va'id** ise kötü amel işleyenlerin ahirette cezalandırılması anlamlarına gelmektedir.

- 3. el-Menzile beyne'l-menzile** *Mu'tezile'ye göre büyük günah işleyen kimse ne mü'mindir ne kafirdir.* Bilakis iman ile küfür arasında bir mertebededir ki bu Mu'tezile'ye göre fasıklıktır. Böyle bir kimse tövbe etmeden ölürse ebedi cehennemliktir. *Bu prensip uyarınca Mutezileye göre amel imandan bir cüzdür*

- 4. Emr bi'l-ma'ruf nehy ani'l-münker**

Mu'tezile'nin Diğer Görüşleri

1. Mu'tezile göre katil tarafından öldürülen birisi kendi eceliyle ölmemiştir. Bilakis ecelinden önce öldürülmüştür.
2. Mu'tezile'ye göre haram yiyecekler rızık değildir. Rızık Allah verdiği göre Allah kötü bir fiili işlemez. Bundan dolayı sadece helal olan yiyecek ve gıdalar rızık olarak adlandırılabilir.
3. Mu'tezile Kur'an'a çok vurgu yapar. Onlar itikadi konularda, sahih bile olsa hadiflere güven duymamaktadırlar.
4. Hüsün ve kubuh yani iyi ve kötü olan şeyler vahiy gelmeden akılla bilinir.
5. Mu'tezile'ye göre evliyanın kerameti diye bir şey yoktur.
6. Sihrin aslı yoktur. Sihir denilen şey sadece göz boyamaktır.

Abbasi halifeleri Me'mun, Mutasım

Mu'tezile Mezhebi'nin Belli Başlı Temsilcileri

1. Vasıl B. Ata
2. Amrb. Ubeyd
3. Ebu'l-Huzeyl el-Allaf
4. İbrahim en-Nazzam
5. Cahız

6. Ebu Ali el-cübbai
7. Ebu Haşim el-Cübbai
8. Kadı Abdulcabbar
9. Zemaşeri

KELAM İLMİNİN GEÇİRDİĞİ EVRELER

1. **Kur'an vahyinin devam ettiği dönem:** Hz. Peygamber Dönemidir.
  2. **Selef dönemi:** Kelami tartışmaların ortaya çıktığı ilk fikri hareketler ve ihtilaflar dönemi. Bu dönem, ana kelam ekollerinin ortaya çıkmaya ve kendi düşünce sistemlerini oluşturmaya başladıkları dönemdir.
  3. **Mütekaddimun Dönemi:** Mutezile ve ehl-i sünnet gibi kelam ekollerinin düşüncelerinin tam anlamıyla kökleştiği dönemdir. Hicri üçüncü ve dördüncü asırları kapsayan bu dönemin son temsilcisinin ünlü İslam bilgini İmam'ı Hameyn el-Cüveyni (ö.478/1085) olduğu kabul edilir.
  4. **Müteahhirun Dönemi:** Hicri beşinci asırla başlayan bu dönemin ilk temsilcisi Gazzalî'dir.
  5. **Yeni ilm-i kelam dönemi:** On dokuzuncu asrın sonlarından başlayarak hala devam etmekte olan dönemdir.
- 2.1. **Hz. Peygamber Dönemi ve Kelam** Böylece Peygamber Dönemi'nde kelam ilminin teşekkül etmediği söylenebilir.

2.2. Selef Dönemi

Selef Dönemi'ndeki kelam çalışmaları, daha çok Allah'ın zatı ve sıfatları ile ilgili meseleleri içine almaktadır. Sonraki dönem kelam konularının çoğu bilinmiyordu

Selef metot olarak şöyle bir yol benimsemiştir. Te'vilden, akli ve felsefi izahlardan uzak durulması ve delillerin sadece naslarda, yani 1 kitap ve sünnette aranması. Selef metodunun esasları yedi noktada toplanmıştır:

1. **Takdis:** Allah'ı cismani olan şeylerden uzak tutup layık olmadığı şeyi ona yakıştırmamak
2. **Tasdik:** Allah'ın zatı ve sıfatları hakkında bildirilenleri aynen kabul etmek, herhangi bir yoruma ihtiyaç duymaksızın onlara olduğu gibi inanmak.
3. **İtiraf-ı acz:** Naslarda görülen müteşabih ve üstü kapalı bilgilerin hangi maksada yönelik olduğunu bilemeyeceğimizi itiraf etmek.
4. **Sükut:** Açık olmayan müteşabih konular hakkında soru sormamak.
5. **imsak:** Kapalı naslar hakkında tevil ve tefsirden kaçınmak, zihni kapalı, dili bağlı tutmak.
6. **Keff:** Kalbi müteşabih konularla meşgul etmemek onlar üzerinde düşünmemek.
7. **Marifet ehline teslim olmak:** Bir kişi için kapalı görünen konuların, aynı zamanda başkaları için de kapalı ve bilinemez olduğunu zannetmemek. *Selef metodunun temsilci/eri; Hasan el-Basri, Ebu Hanife , imam Malik, imam Şafii, Ahmed ibn-i Hanbel'dir.*

Mütekaddimun Dönemi Kelam İlmî

Bu dönem Mutezile ve Ehl-i sünnet kelam ekolünün oluşum ve gelişim sürecidir *En karakteristik özelliği, dini konularda fe/se- fi yolun, akıl ve mantığa ait kuralların kullanılmasıdır. Naslar akla uygunluk oranında doğrudan alınıyor, akla uymayanlar tevil ediliyordu.* Ehl-i sünnet kelamının kuruluş ve oluşumu da bu dönem de olmuştur. Sünni kelam hareketi **İbn Küllab** ile başlamış, imam Eş'ari ve imam Maturidi'nin görüşleri çerçevesinde birer ekol haline gelmiş bu imamların takipçileri tarafından geliştirilip genişletilmiştir

2.2.i. Ehl-i Sünnet Kavramı

yol, gidiş, tarz, üslup, adet ve davranış gibi anlamları ihtiva eder. **Ehl-i sünnet kavramı**, Peygamberin yolunu ve onun dini anlama ve uygulama biçimini takip edenler anlamında kullanılmaktadır.

NOT

Ehl-i sünnet kavramı; Eş'ari-Matüridf öncesi dönemde eh/-i rey taraftar/arı başta olmak üzere ashabu'l-hadis ve daha başka bir- 1 çok grubu içine alan şemsiye bir kavramdır. Farklı kesimlerin kendilerini ehl-i sünnete nispet etmelerini sağlayan şu temel inançlar vardır:

1. Büyük günah işleyenlerin tekfir edilmemesi.
2. Kible ehlinin tekfir edilmemesi.

Ehl-i sünnet kendini **fırka-i naciye** yani kurtuluşa eren fırka olarak görüp kendi dışında kalan anlayışları "fırak-ı dalle" yani sapmış, haktan ayrılmış kimseler olarak gör- müştür. Bu dışlayıcı ve ötekileştirici anlayış, diğer grup- ların "bid'at ehli, ehl-i ehva" gibi yerici tanımlamalarla anılmalarına sebep olmuştur.

2.3.1.1. Ehl-i Sünnet'in öncü Kişileri

2.3.2. Eş'ari ve Eş'ari Kelam Ekolü Ehl-i sünnet kelamının sistematikleşme sürecinin en önemli siması Eş'ari'dir. 260/875'de Basra'da doğmuş ve 324/936'da Bağdat'ta vefat etmiştir. Hayatının önemli bir kısmını Mu'tezile arasında geçiren Eş'ari, hocası Ebu Ali el-Cübaî (ö. 303/ 915-16) ile girdiği ve kaynaklarda üç kardeş meselesi olarak geçen Yüce Allah'a bir şeyin va- cip olup olmaması meselesinde Mutezili izahın yetersiz kalması dolayısıyla Mutezile'den ayrıldığı kaydedilmek- tedir.

Eş'ari'ye göre Allah'ın, kudret, ilim, irade, semi, basar ve kelam olmak üzere altı kadim sıfatı vardır. Kur'an, Allah'ın kelimadır ve kadimdir. Allah ahirette görülecekti•r insana ait tüm fiiller Allah tarafından yaratılmıştır.

Eş'ari'nin Eserleri:

1. el-İbane an-Ussulu'd-Diyane
2. el-Luma fi'r-Reddi ala-Ehl-z Zeyğ ve'l-Bid'a
3. Makalatu'l Islamiyyin
4. Risaletün fi-Istihsanil Havdi fi-ilmî'l-Kelam
5. Et-Tebyin an Ussulu'd-Din

Eş'ari'nin Başlıca Temsilcileri:

1. **Ebu Bekir el-Bakillani (ö.403/1013):**
  1. İn'ikası edille
  2. Cüz'ü layetecezza (atomculuk) görüşü
2. **Ibn-i fürek (ö.406/1015)**
3. **Ebu İshak el-İsferani (ö.418/1027)**
4. **Abdulkahir el-Bağdadi (ö.429/1037)**

Imamu'l Hameyn el-Cüveni (

2.3.3. Maturidilik

. Maturidiliğin hanefilik ile yakın iliş- kisi vardır.

imam Maturidi, 280/893 tarihinde Semerkant yakınların- daki Maturid kasabasında doğmuştur. 333/944 yılında aynı yerde vefat etmiştir.

Maturidi'ye göre, dine ait bilginin kaynakları şeriat ve akıldır. O, Mutezile mezhebi gibi akla fazla yer vermiştir. Taklidin iptal edilmesini ve dini bilgilerin delillere dayan- dırılması gerektiğini belirtmiştir. Maturidi, Allah'ın varlığı- nı ispat metodu olarak gaye ve nizam delilini kullanmıştır. ona göre Allah'ı bilmek için haberciye ihtiyaç yoktur. Elçi olmasa da Allah'ın varlığı ve birliği akıl ile bilinebilir.

Maturidi'nin Eserleri (kelam ile ilgili):

1. Kitabu'r Red ale'l Karamita
2. Beyanu vehmi'l-Mu'tezile

3. Reddū usuli'l hamse
4. Kitabu'l-Makalat fi'l Kalam
5. Reddu Kitabu'l imame li-Badir Revafız
6. Şerhu Fıkhı'l-Ekber
7. Kitabu't Tevhid

2.3.3.1. **Matüridiliğin Tarih, Gelişimi**

2.3.3.2. **Maturidiliğin Belli Başlı Temsilcileri**

1. Ebu'l Mu'in Nesefi (Ö.508/1114)
2. Ömer Nesefi
3. Nureddin el-Sabuni
4. Ibn-i Hümmam
5. Hızır Bey Kemalüddin Beyazi

/s/am düşüncesinde akla önem verme sıra-r laması şöyledir: /s/am filozof/arı-Mu'tezile- : Maturidiler-Eş'ariler-Se/ef

2.4. Müteahhirun Dönemi vardır ki bunların başında felsefe gel- mektedir.

1. *Bu dönemin en önemli siması mantık il-• mine verdiği değer ile Gazzali olmuştur.*
2. *Kelam ve İslami ilimler Taftazani ile birlikte büyük bir suskunluğa girmiş- tir. Müslüman alimler özgün eserler yazmak yerine şerhçilik, haşiyecilik ve ta'ikçilik ile meşgul olmuşlardır. Bu manada Taftazani bu dönemin ikinci önemli simasıdır.*
3. *Bu dönemde üçüncü önemli sima Mı- sırlı alim **el-Fadili** olmuştur. Gazzali'nin "itcamu'/ Avam an-ilm'i'/ Kelam" adlı eseri ile avama kelami konularda dü- şünmeyi yasaklarken el-Fadali kaleme aldığı "Kifayetu'/- avam fi ilmi'/ Kelam" 1 adlı eseri ile avamı kelam konularında : bilgilendirme ihtiyacını duymuştur.*

NOT

Müteahhirun Dönemi şu üç ana başlık altında incelene- bilir:

- a. Kelam'da Gazzalı Dönemi
- b. Gazzalı Sonrası Felsefi Kelam Dönemi
- c. Taftazani Sonrası Tekrarcılık Dönemi

2.4.1. Kelam'da Gazzalı (450/1056-505/111") Dönemi Gazzali'nin kelama getirmiş olduğu yenilikler şunlardır:

1. Aristo mantığının esaslarını benimsemiştir (*Miyaru'l İ/m-Mantığın önemini belirtmek için yazıldı.*). Mantık bilmeyenin ilmine güvenilmeyeceğini (el-Mustasfa) belirtmiştir. Böyle yapmakla kelamı felsefeleştirmiş- tir. (Tehafütü'l Felasife)
2. Bakılani'nin kabul ettiği "In'ikas'ı edile" nazariyesini reddetti. Ona göre bir delilin iptali, medlulün de iptalinin gerektirmez
  1. **Alemin kadim sayılması:** Felsefciler evreni kadim/ ezeli saymaktadırlar. Allah'tan başka kadim/ezeli varlık yoktur.
  2. **Allah'ın cüz'i olan şeyleri bilmediği:**
  3. **Haşrin ruhani olacağı:** " Gazzalı itikatta Eş'ari'dir. Kelami görüşleri büyük oran- da Eş'ari ile aynıdır. Gazzali'nin kelam ile ilgili eserleri şunlardır:
    1. el-İktisat fi'l-İtikad
    2. İlcamu'l avam an-ilm'i'l-Kelam

3. El-Munkizu mine'd-Delal
4. Faysalu't tefrika Beyne'l-İslam ve'z zenadika
5. Tehafütü'l-Felasife

2.4.2. Gazzali Sonrası Felsefe Dönemi

1. **Şehristani**
2. **Fahreddin Razi (543/1149-606/1220)**
3. **Seyfeddin Amidi (631)**
4. **Kadı el Beydavi (685)**
5. **Adüdin el İCİ (756)**
6. **Seyid Şerif Cürcani**
7. **Saduddin Taftazani**

2.4.3. Taftazani Sonrası Tekrarcı Dönem

Bu dönem daha önce yazılan eserlere şerh, haşiye-ve taliklerin yazıldığı dönemdir. *Müteahhirun Dönemi delillendirme yön- temleri tümevarım, tümdengelim, kıyas ve kıyasu'/-ğaib a/e'ş-şahit (görünenden görün- 1meyene u/aşmak)'tir.*

2.6. Yeni Kelam Dönemi

XIX. yüzyıla gelindiğinde Batı'dan İslam dünyasına yayı- lan materyalist, pozitivist, determinist düşünce ve anlayışlara karşı Müslüman bilginlerin rahatsızlık duydukları ve bunlara karşı koymak için bir çaba sarfettikleri görülmektedir.

Yeni ilmi kelamın öncüleri şunlardır:

1. Muhammed Abduh
2. Cemaleddin Afgtinf
3. Seyyid Ahmed Han
4. Filibeli Ahmed Hilmi
5. Şibli Nu'mani
6. EmirA/i
7. İzmirli İsmail Hakkı
8. Abdüllatif Harpiitf

Yeni i/m-i kelam, XIX. yy.da ortaya çıkan ma-r teryalizm ve felsefi bir düşünce o/arak po- : zitivizm akımlarını reddetmiştir. Bu alcımLARLA MÜücadele ederek İslamın inanç konularını ispat ve izah etmiştir.

Yeni İlmi Kelam Literatürü:

1. Giritli Sırpa Paşa: Nakdu'l-Kelam fi Akaidi'l İslam
  2. İzmirli İsmail Hakkı: Yeni ilmi Kelam
  3. Abdullatif el-Harputi: Tenkihu'l-Kelam
  4. Ömer Nasuhi Bilmen: Muvazzaf ilmi Kelam 5, Muhammed Abduh: Rasaletu't-Tevhi
- 1.1. Tanımı ve Çeşitleri

Nakli bilgi: Nasslardan yani Kur'an ve sünnetten elde edilen bilgilerdir. Nakli bilgilerde, naklin sıhhati ve mana- ya delaleti önemlidir. Nakli bilgiler yakini veya zannidir.

Nakli bilgi/haber, yalan söylemesi imkan ve ihtimal dahi- linde olmayan bir topluluk tarafından aktarılmışsa ve anlaşılması noktasında bir kapalılık yoksa (manaya delale- ti) bu bilgi kesinlik ifade eder. Bu bilgi/haber mütevatirdir ki

bu bilgiye yakini bilgi denir. Şayet bilgi/haber ahad haber yani tek kişinin bildirmesi ile gerçekleşmiş ise veya mütevatir olmakla birlikte kapalılık özelliği(manaya de- laleti) taşıyorsa bu tür bilgi şüphe ifade eder. Bu bilgiye ise zanni bilgi denir.

1. BİLGİ. ÜNİTE: BİLGİ VE DELİL

1.1. Tanımı ve Çeşitleri

Akli bilgi: Tefekkür ve düşünme yoluyla meydana ge- len bilgiye denir. Aklın herhangi bir çaba sarf ermeksizin elde ettiği bilgiye **zaruri/zorunlu** bilgi denir. Bir çaba, çalışma ile elde edilen bilgiye ise **iktisabi bilgi** denir. Eğer bilgi objektif, sağlam delile dayanıyor ve kesinlik ifade ediyorsa bu bilgiye **burhani bilgi** denir. Fakat bilgi şüphe taşıyor ise veya subjektif delillere da- yanıyorsa ve sadece ikna yoluyla anlatılabilir ise buna **hatabi bilgi** denir. Hatabi bilgi bir kişiyi söz ile ikna etmek anlamından kullanılır.

1.2. Bilginin Kaynakları/Bilgi Edinme Yolları

1.2.1. Duyu Organları

1.2.2. Akıl

Akil aracılığı ile soyut bilgiler elde ederiz. istidlal delil kullanmak, delil belirtmek anlamlarında kulla- nılır. istidlal yöntemleri şunlardır:

1. Şahidin gaibe delil getirilmesi
2. Tek bir mukaddimeden sonuca ulaşmak
3. İttifak edilen ile ihtilaf edilen üzerine istidlalde bu- lunmak
4. Bölümlere/sebr ve kısımlara/taksim ayırmak
5. Bir şeyin doğruluğundan benzerinin doğruluğuna, bir şeyin imkansızlığından benzerinin imkansızlığı- na delil getirmek
6. Mucizeyi, mucize sahibinin doğruluğuna delil getir- mek

İstidlali bilgi de üç şekilde elde edilir:

1. Ta'lil/Dedüksiyon/Tümdengelim yoluyla
2. İstikrar/Endüksiyon/Tümevarın yoluyla
3. Temsil (analoji) yoluyla

Akil, malum hakkında üç şekilde hüküm verebilir. Bu üçü- nün dışında bir hüküm olamaz. Bunlar; vacip, mümkün veya muhal/mümtendir.

1. Vacip: Zatı varlığını gerektiren, yokluğu aklen müm- kün olmayan malumdur.
2. Mümkün-Caiz: Ne varlığı, ne de yokluğu zatının ge- reği olmayan , zatına nispetle varlığı da yokluğu da eşit olan malumdur.
3. Muhal/mümteni: Varlığını aklen tasavvur etmek im- kansız olan şeydir. Keşif, ilham ve rüyalar İslam alimleri arasında inanç alanında bilgi kaynağı olarak kabul g- örm-e-m-işt-ir. -----

1.2.3. Haber

1. **Mütevahir haber:** Müteva- tir haber kesin/zaruri bilgi ifade eder..

Resul'ün Haberi: Peygamberliği mucize ile kesin- leşmiş olan elçinin haberi de mütevahir haber olarak görülmüş ve bilginin kaynağı olarak kabul edilmiştir

. 1.3. Keşif/ilham ve Rüyanın Bilgi Değeri Rüyalarda keşif/ilham gibi muhatabı dışındakiler için bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmezler. Rüyalara bağlı ka- lınarak dini hükümler verilemez. Tıpkı keşif/ilham da ol- duğu gibi rüyalar da subjektiftirler

1.4. Bilginin Dereceleri Kesinlik ifade eden bilginin dereceleri üçtür:

1. İlme'l-Yakin: Akıl ve haberin ifade ettiği bilgidir. Yani akıl ve haber yolu ile bir bilgi sahibi olmaktır.
2. Ayne'l-Yakin: Selim duyu organlarının bildikleridir. Bilginin bizzat selim duyu organlarıyla müşahede edildiği veya tecrübe edildiği bilgilerdir.
3. Hakka'l-yakin: Yaşanarak edinilen bilgidir. Bir yerde bulunan ateşin varlığını okuyarak elde ettiğimizde ilme/yakin sahibi oluruz. Ateşi gördüğümüzde ayne'/'-yakin sahibi olur. ateşe dokunduğumuzda ise elimiz yandığında bizzat yaşadığımız için hal<ke'/'-yakin sahibi oluruz.

2.VARUK

Müteahhirun kelamcıları Gazzali sonrası dönemde fel- sefenin de etkisiyle mutlak anlamda varlık ve var olan kavramlarını tartışmaya başlamışlardır. Bu tartışmadaki amaç ise Allah'ın varlığı ile alemin varlığı arasındaki ay- rımı göstermektir. Yani Allah'ın varlığını yaratılmışların varlığından ayırmaktır.

2.1. Varlığın Hükümleri

- 2.1.1. Vacibu'l-vücut/zorun!u varlık-Allah Allah'ın varlığı kendindedir ve zorunludur. Varlığının başlangıcı veya sonu yoktur.
- 2.1.2. Mümkün varlık Allah'ın dışındaki bütün varlıklar mümkün varlıklardır. Var olması veya yok olması eşittir. Onu var edecek bir var edenin tercihine muhtaçtır.
- 2.1.3. İmkansız/mümteni-muhal varlık Vartık alanına çıkması düşünölemeyen şeylere denir. Çift sayının tek olduğunu iddia etmek bu duruma örnek gös- terilebilir.

2.2. Varlık ile ilgili Temel Kavramlar Kadim varlık kavramı öncesiz ve sonra- sız anlamında Allah için kullanılmaktadır. Hadis varlık ise sonradan meydana gelen ve sonu olan anlamında Allah dışındaki bütün varlıklar için kullanılmaktadır.

Var olan/Mevcut				
Kadim	I		Hadis	
Allah		Cevh	1	Cisim
	1	er		1
				Araz

Gazzalf, varlığı yer kaplamasına (mütehay- ' yiz) göre bir taksime tabi tutar. Gazza/i'ye: göre, var olan (mevcüd) ya yer kaplayandır ı (mütehayyiz) ya da yer kaplamayan (gayr-i : mütehayyiz)dir.

Cevher, başlı başına mevcut olandır. Cevhere "ayan" da denir. Araz ise başlı başına mevcut olmayan, başkasıyla var olan anlamına gelmektedir. Cevherler mahiyet itibarı ile aynı olmalarına rağmen nitelikleri farklıdır. Bu nitelik araz olarak isimlendirilmiştir. Taş cevher olup onun katı- lığı arazdır. Cisim ise insanın çevresinde bulunan çeşitli renk, tat ve boyuta sahip olan varlıklardır. Cisim hareketli etmek için bir hareket ettiriciye muhtaçtır

1. İMANVİAVRAMI

1.1. imanın Dereceleri

Ebu Hanife, Maturidi ve Eş'ari mukallidin r imanının (taklidi iman) geçerli olduğuna : hükmetmiş/erdir. Mutezile mezhebi ise mu- ıkal/idin imanının geçersiz olduğuna hükmet

Tafsili iman üç derecede incelenir:

1. **Birinci derecede** Allah'a, Hz. Peygamber'e ve ahi- ret gününe inanmak gelir

İkinci derece Hz. Peygamber'in Cibril hadisinde belirttiği hususlara açık ve net şekilde inanmaktır. (Amentu'da ifade edilen hususlar

. **Üçüncü derece** ise Peygamberimizin bize ulaştırdı- ğı bütün dini hükümlerin (inanç, ibadet/amel, mua- melat, ahlak) hepsine Allah ve ResOlünün kastettiği şekilde ayrıntılarıyla inanmaktır.

1.2. imanın Hakikati

2. **iman Kalbin Tasdikidir:** İman kalbin fiilidir. Bun- dan dolayı kalben tasdik edilmesi (onaylanması) gerekmektedir. Matüridi, Eş'ari, Bakillani, Cüveyni, Gazzali ve Ebu'l-Mufn en-Nesefi gibi.

3. **iman Dilin İkrandır** Mürcie ve Kerramiye mezhepleri bu görüştedirler.

4. **iman Bilmektir:** Cehmiyye mezhebine

iman; Tasdik, İkrar ve Ameldir: iman, kalbin tas- diki, dilin ikrarı ve amellerin (ibadet) yerine getiril- mesidir. Harici, Mutezile, Selef, Şia ve Zeydiyye bu görüştedirler. Bu üç rükünden birini yapmayan kişi- ye mümin denmez. Haricilere göre kafir, Mutezileye göre ise böyle bir kişi fasık olu *Şafii, Malik, Ahmed b. Hanbel, ibn Teymiyye ve ibn Hazm gibi bazı ehl-i sünnet alimlerine 1 göre de amel imandandır. Fakat onlar amel etmeyen veya büyük günah işleyenleri küfür ile itham etmezler.*

iman İslam İlişkisi

Şer'i manada ise İslam, Allah'ın Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar bütün insanlığa elçileri aracılığı ile gönderdiği dinin adıdır

1.3. İmanın Artması ve Eksilmesi

r. İmanda artma ve eksilmeyi kabul edenler ameli imandan bir cüz olduğunu savunan- lardır. Bu fikri savunanlar Selefiye, Eş'ari, Mu'tezile, Şia, Zeydiye ve Hariciye mezhepleridir.

Amelin imandan bir cüz olmadığını savunanlar imanın bir bütün olduğunu, Peygamberden sonra iman edilecek hususlarda bir artma veya eksilmenin söz konusu olama- yacağını belirtmişlerdir. imanda inanılması gereken esas- larda bir artma ve eksilme olmaz. Ebu Hanife ve ashabi bu görüştedirler. iman ne artar ne de eksilfr. imanda herkes eşittir. imanda iki bakımdan artma ve eksilme olur:

1. iman, kuvvet ve zayıflık bakımından artma ve eksil- meyi kabul eder.
2. İmanda tafsil bakımından artma ve eksilme meyda- na gelir. Bu imanın nicelik olarak artması demektir. iman edilecek hususlara icmali olarak iman eden bir kimsenin kendisine tebliğ edildikçe iman edilecek esaslara tafsili olarak iman etmesiyle iman edilen hususlarda bir artma olur.

imanın artıp eksilmeyeceğini söyleyenler nicelik olarak, yani iman edilecek konuların : sayısı bakımından olaya bakmışlardır. Buna göre imanın şartı altıdır. Bunda artma veya eksilme olmaz.

1.4. Büyük Günah

Mutezile mezhebine göre bürük günah işleyenler iki menzile arasında, yani ne Müslüman ne de kafir- dirler. Büyük günah işleyenler fasıktırlar (el-menzile beyne'l-menzileteyn). Haricilere göre ise kebire sahipleri kafırdier. Ehl-i sünnete göre büyük günah işleyenler mümin- lerdir. Mürcie mezhebine göre de iman amelden bir cüz sayılmadığı için büyük günah işlemenin imana zarar vermeyeceği görüşündedirler. Onlar büyük günah işleyenlerin durumunu ahirete irca (erteleme) eder- ler. Hadislerde on iki olarak belirtilen büyük günahlar şun- lardır

1. Allah'a şirk koşmak
2. Haksız yere adam öldürmek
3. iffetli bir kadına iftira atmak
4. Zina yapmak
5. Düşmana hücum esnasında firar etmek
6. Sihirbazlık yapmak
7. Yetim malını yemek
8. Müslüman ana babaya asi olmak
9. Aileye karşı isyankar olmak
10. Faiz yemek
11. Hırsızlık yapmak
12. İçki içmek

1.5. Tasdik ve İnkâr Bakımından İnsanlar

a. Mümin

b. Münafık.

c. Kafir

d. Müşrik.

1.6. İmanın Makbul Olma Şartları

İmanın geçerli olması için şu şartlar gereklidir:

1. İman son nefeste ve ümitsizlik/ye's halinde olma- malıdır.
2. Dinin esas ve hükümlerini yok sayan, hafife alan veya alay eden bir davranış sergilememelidir.
3. Dini hükümlerin hepsinin güzel olduğunu kabul et- melidir. Tamamını kabul etmelidir.
4. Mümin alçak gönüllü olmalı, azap bana dokunmaz dememelidir.

1.7. Muvafa

Muvafat kelimesi, sözlükte "sözünde durmak, birine hak- kını tam ödemek; benzemek, misli olmak" anlamlarına gelir terim olarak Allah'ın ilmiyle kulun ölüm anında iman- küfür açısından durumu arasındaki ilişkiyi, bunun dünya hayatında ilahi rıza ve gazapla ilişkisini anlatır. İslamiyet'i benimsediği dönemde ortaya çıkmıştır. Ehl-i sünnet kelimeleri içinde ilk defa İbn Küllab'ın "muvaafat" görüşünü benimsediği kabul edilir

Bu konu hakkındaki tartışma şu şekilde ortaya konmuş- tur: Hayatı boyunca mümin olarak yaşayıp ölümünden önce dinden dönen ile hayatı boyunca kafir olup ömrü- nün son günlerinde ölümle karşı karşıya gelmeden önce iman eden kimselerin hayatları boyunca rıza ve gazap açısından Allah nezdindeki durumları nedir

. ALLAM'A İMAN/ALLAH'IN VARUGH ..

2.1. Allah'ın Varlığının ve Birliğinin Delilleri/ İspat-ı Vacip

İspat Metotları			
Ebu Hanife	Mutezile	Maturidi	Eşari
Nazar/ istidlal	Akli/Naz ari	Akli	Nass/Kit ap- Sünnet- İcma

1- Allah'ın Varlığının Delilleri:

- a. **Hudus Delili:** Hudus kelimesi "hadis" kelimesinin çoğuludur. Hadis, sözlükte "sonradan var olan şey" anlamındadır. Sonradan meydana gelen, dolayısı- la yaratılmış olan şeye hadis, onun yaratıcısına da muhdıs denir. Evren, her şeyiyle sonradan meydana gelmiş/hadis bir vartıktır. Buna göre her hadisin/son- radan olanın bir var edicisinin/muhdisinin bulunması akli bir zorunluluktur.

Hudus delili kelimelerin delilidir

İbrahim (as)'ın Allah'ı araması ile ilgili ayetler • hudus deliline örnek gösterilebilir. (6/75-: 799)

- b. **İmkan Delili:** Bu delile göre varlık ya zorunlu/va- cibu' l- vücut olan sadece Allah'tır. O, var olmak için bir sebebe muhtaç değildir. Onun dışında var olan her şey aynı zamanda yok da olabilir. Varlığı veya yokluğu düşünülebilen varlıklara zorunsuz/ mümkün varlıklar denir..

Kindi, Farabi ve {bn-i Sina gibi filozofların kullandığı delildir. Bu delil felsefi karakterlidir. :

- c. **Kemal Delili:** Allah dışında hiçbir şey mükemmel değildir. Allah dışında var olan her şey eksiktir ve kemale doğru bir özlem duyar. İnsanda var olan sonsuzluk ve kemal düşüncesi onu şöyle bir sonuca

götürür; ben kamil ve ebedf bir varlık olma- dığım halde bu düşünceye sahibim. Bu düşüncenin bana kendi benliğimden gelmesi mümkün değildir. Bu düşünce kemal sahibi ve ebedf bir varlıktan geli- yor olmalı ki o varlık da yüce Allah'tır.

- d. **Gaye ve Nizam/Düzen Delili:** Evrende bir düzen vardır. Bütün varlıklar bir düzen ve ölçü içinde hareket ederler. Varlıkların hepsi belli bir gayeye yö- nelik yaratılmışlardır. Varlıkların yaratıldığı bu düzen ve gaye sadece yaratıcı ve düzenleyici bir iradenin eseri olabilir ki bu irade sahibi yüce Allah'tır.

Gaye ve nizam deliline inayet, hikmet ve it-r kan delili de denir. Hepsinin ortak ismi "tele- : olojik deli/"dir.

- e. **Fıtrat Delili:** insanoğlu ne zaman zor, aşılması güç bir olayla karşılaştığında kendinde yüce bir yaratıcının varlığını hissedecektir.
- f. **Kabul-u Amme Delili:** insanlık tarihi incelendiğin- de, hangi devir ve zamanda, hangi ırk ve milletten olursa olsun, insanın bulunduğu her yerde mutlaka bir ibadet ve tapınak izine rastlanır. insanlar tarihin her çağında mabetsiz, tapınaksız, ibadetsiz, kısaca dinsiz yaşamamışlardır.
- g. **inayet Delili:** İnyet delilini en fazla kullanan düşü- nür İbn Rüşd'dür. İbn Rüşd'e göre inayet delili şu temele dayanır; yeryüzündeki bütün varlıklar insa- nın varlığına uygun yaratılmışlardır. Bu uygunluğun zorunlu olarak irade sahibi bir fail tarafından mey- dana getirilmesi gerekir. Bu uygunluğun tesadüfen oluşması düşünülemez. işte bu uygunluk Allah'ın insana inayetinin sonucudur.

2. Allah'ın Birliğinin Delili

- a. **Temanu Delili.** Eğer birden fazla ilah olsaydı alemin idaresi konusunda araların- da çekişme, engelleme olurdu ki bu durumda alem ya yok olacak veya düzen,ölçü ve intizamı bozula- caktı.
- b. **Burhan-ı Tevarud Delili:**

Kelam alimleri Allah'ın birliğini, irade çakışması diyebile- ceğimiz şöyle bir delil ile de ispatlamaya çalışırlar: Eğer yerde ve gökte birden fazla ilah olsaydı, bu alem:

1. Ya bütün ilahların müşterek kuvvet ve kudretiyle var olmuştur..
2. Veya alem bu ilahlar tarafından ayrı ayrı yaratılmış- tır..
3. Veyahut eşya, ancak birinin irade ve kudretiyle yaratılmıştır. Eğer alem, ilahlardan birinin irade ve - kudretiyle meydana gelir, diğerlerinin yaratmada hiçbir tesiri olmazsa, müreccihsiz tercih gerekir ki, bu da batıldır. Bu üç ihtimal batıl olunca Allah'ın vahdaniyeti ortaya çı- kar.

İslam filozofları hudus, imkfin, gaye ve ni-r zam deliline ek olarak şu delilleri kullanmak - : tadır/ar: 1

a- **ilk sebep-ilk illet delili:** | Bütün varlıkların var edici bir ilk sebebi olma- : ıdır. Bu sebep, ilk mevcuttur. Onun varlığı | için bir sebep yoktur.

b- **Ekmel varlık delili:** : Itk defa Farabi tarafından kullanılmıştır. Zi- ı hinde tasarlanan ekme/ varlık fikrinden ha- 1 reketle A/lah'ın varlığını ispata varılmaktadır. ¹ Zihinde en büyük ve mükemmel varlık olarak : tasarlanan bu varlığın, zihin dışında bilfiil ol-

Allah'ın Sıfatları			
Zatı Sıfatlar	Subuti Sıfatlar	Fiili Sıfatlar	Haberi Sıfatlar
Vücut Kıdem Beka Vahdaniyet Muhalefetu'n Li'i Havadis Kıyam bi Nefsihi	Hayat İlim İrade Kudret Tekvin Kelam Semi Basar	Tahlik/Ya- ratma Terzik/Rızık İnşa/ bir araya getirme	El, Yüz, İstiva

Mfütürfdilere göre Yüce Allah'ın kendisiy- ' le fiillerini gerçekleştirdiği bir tekvin sıfatı : vardır ve subuti sıfatlardandır. Mutezile ve Eş'ari/ere göre ise Allah'ın subüti sıfatları arasında tekvin diye bir sıfat yoktur. Kudret sıfatı yaratma işlevini yerine getirir.

2.2.3- Allah'ın Fiili Sıfatları: Kudret sıfatının taalluku olarak ortaya çıkan sıfatlara "fiili sıfatlar" denir. Tahlik (yaratma), terzik (rızık verme), inşa (bir araya getirerek yaratma), ibda (benzersiz olarak ya- ratma), ihya (diriltme), imate (öldürme) vb.terimlerle ifade edilen fiiller, Allah'ın fiili sıfatlarını oluşturmaktadır.

2.2.4 m Allah'm Haberi Sıfatları: Mutezile ve Eş'arilerin ayırımında yer bulan fiili sıfatların dışında başka bir sıfat kategorisi vardır ki bu sıfatlara da "**haberi sıfatlar**" denir. Bunlar Kur'an ve hadislerde geçen müteşabih lafızlardır. Kur'an'da geçen Allah'ın eli, Allah'ın arşa istivası haberi sıfatlardandır. Bu sıfatlar za- hiri anlamlarıyla alındığında teşbih ve tescim anlayışının oluşmasına sebep olurlar

PEYGAMBERLERE İMAN

3.1. Allah'ın Peygamber Göndermesi

. Allah'ın elçi gön- dermesinin imkanı kelamcılar açısından iki şekilde ele alınmıştır:

1. Uluhiyet makamı açısından elçi göndermenin imkanı
2. Risaletin insan açısından imkanı

Allah'ın peygamber göndermesi vacibtir. Şia mezhebi de Mutezile ile aynı görüştedir. Ehl-i sünnet kelim alimleri Allah'ı hiçbir mecburiyet ve zaruretle nitelendirmez

İbnü'r-Ravendi ve Ebü Bekir Razi peygamber- •

berliğin gerekliliğine karşı çıkmışlardır.

3.2. Peygamberlik ile İlgili Kavramlar

Vahiy: Sadık rüyalar şeklinde

1. Melek vasıtasıyla (Cebrail)
2. Vasıtasız (çan ve zil sesine benzer bir ses)

Allah Şura suresi 42/51. ayetinde insan ile üç şekilde ko- nuşacağını belirtmektedir:

1. Allah'ın doğrudan doğruya vahiy etmesi
2. Allah'ın perde arkasından vahiy etmesi
3. Allah'ın melek aracılığı ile vahiy etmesi

İlham da tasavvuf ehline delil sayılmak- • tadır. Onlara göre nebiler vahiy, veliler ise : Allah'tan ilham alırlar.

Resul (Rüsul, Risalet) Mürsel de "Resul" ile aynı an- lamdadır ve "yollanmış, gönderilmiş kişi, elçi" demektir.

Nebi (Enbiya, Nübüvvet) Allah katında yüksek makam sahibi kimse" anlamlarına gelmektedir. Nebi kelimesinin çoğulu

"Enbiya"dır. Terim olarak ise Nebi "Allah'tan haber geti- ren zat" demektir. Nübüvvet ve nüb0et ise bu kelimenin mastarıdır. *Resul; kendisine Allah tarafından kitap veri- len peygamberdir. Nebi ise; kendisine Allah , tarafından kitap indirilmemiş peygamberdir. Kelamcılar tarafından yapılan bu ayırım, „Kur'an ve sünnette tam olarak yapılmamak tadır. Kendilerine kitap gönderilmeyen pey- : gamberler de resul olarak nitelenmektedir/er.*

3.3. Peygamberliğin Nitelikleri/Sıfatları:

1. Sıdk (doğruluk):
2. EmaneUgüvenilir olmak. Zıddı olan hıyanet imkansızdır.
3. FetaneUakıllı ve zeki olmak.
4. Tebliğ (Allah'tan aldığı mesajları insanlara bildir- mek.

5. İsmen günahlardan korunma. *Peygamber/erin günah derecesinde olma-r yan bir takım küçük hatalarına zelle denir.*

NOT:

3.4. Mucize

1. Tekrarı söz konusu olmayan bir olaydır. Tabiat ka- nunlarına aykırı bir olaydır.
2. Peygamberlik iddiasında bulunanlara özgüdür.

Mucizenin, peygamberin meydan okumasından he- men sonra gerçekleşmesi gerekir

3. Mucize Allah'ın fiilidir.
4. Mucize, peygamberin isteğine uygun olur.
5. Vuku bulunduğu şekliyle ona muhalefet edilmemelidir.

Bir peygambere verilen mucize bir diğerine verilmemiştir. Her peygamber farklı bir mucize göstermiştir.

3.4.1. Hissi (Maddi) Mucizeler insanların duyularına hitap eden mucizelerdir.

Hz. Peygamberin hissi mucizelerine, ayın ikiye yarılması, İsrâ ve Mirac örnek gösterilmektedir.

3.4.2. Akli (Manevi) Mucizele Manevi mucize veya bilgi mucizesi diye de anılan bu mucize, insanların akıl yürütme gücüne hitap eden ve onları akli kanıtlarla baş başa bırakan gerçeklerden oluşur. Bunlar düşünmekle algılanabilen hususlardır. Hz. Peygamber'in Manevi mucizesi **Kur'an'dır**.

3.4.3. Haberi Mucizeler Peygamberlerin doğrudan Allah'tan veya melek aracılığıyla aldıkları vahiylerle dayanarak verdikleri haberlerden oluşur.. Kur'an'da söz konusu edilen mucizelerden bazıları şunlardır:

1. Hz. İbrahim'in Babil hükümdarı Nemrud tarafından ateşe atılması ve yüce Allah'ın, *"Ey ateş İbrahim'e karşı serin ve zararsız ol!"* (Enbiya, 21 /58-69) emriyle ateşin onu yakmaması.
2. Hz. Musa'nın yere attığı elindeki asanın yılan olması, asanın sihirbazların ip ve sopalarını yutması, denize asasıyla vurduğunda denizin yarılması ve tekrar kapanması
3. Hz. Süleyman'ın kuşla konuşması, karıncanın sözü- nü anlaması (

Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi, çamurdan yaptığı kuşunun üflemesiyle kuş olup uçuşması, anadan doğ- ma körü ve alaca hastalığına yakalanan bir kişiyi iyi etmesi ve havarilerin isteği üzerine gökten sofranın indirilmesi (Maide

Olağanüstü durumlar ile ilgili diğer kavramlar şunlardır:

1. **istidrac:** Kafir, günahkar kişilerin arzularına uygun olarak meydana gelen olağanüstü olaydır.
2. **Keramet:** Allah'ın veli kullarının göstermiş oldukları olağanüstü haller.
3. **Irhas:** Peygamberlerin peygamber olmadan önce gösterdikleri olağanüstü olaylardır. Hz. İsa'nın kundakta konuşması.
4. **iharet:** Kafir ve günahkar kişilerin arzu ve isteklerine aykırı olarak meydana gelen olaylardır
5. **Maunet:** Allah'ın veli olmayan bir kulunu darda kaldığı bir sırada olağanüstü bir şekilde bu durumdan kurtarmasıdır.

Hz. Muhammed'e birlikte Allah ile kulları • arasındaki elçilik görevinin sona erdiğini ifa- : de etmek üzere "hatm-i nübüwet" tamlaması kul/anılmıştır. Peygamberimiz bundan dolayı ¹ "Hatemu'l-enbiya" diye de isimlendirilmiştir. : Peygamber (as) ile ilgili kullanılan "Hatemen Nebiyyin" Kur'an'da Ahzab suresi 40. ayette geçmektedir.

Kur'an'da adı geçen peygamberler:

Adem, Musa, İdris, Harun, Nuh, Davud, Hud, Süleyman, Salih, Zülkifl, İbrahim, Yunus, Lut, İlyas, İsmail, Elyesa, İshak, Zekeriyya, Yakup, Yahya, Yusuf, İsa, Eyyub, Muhammed Şuayb,

3.5. imamet Ehl-i sünnet ilk dört halifenin seçilme şeklini meşru kabul eder. Ehl-i sünnet Peygamber'in bir varisinin olduğunu kabul etmez.. imanın şartlarından biri de "meleklerle iman"dır. Melek; haberci, elçi, güç ve kuvvet anlamlarına gelir. Melekler nurdan yaratılmışlardır. Allah'a isyan etmez, günah işle- mez, emredilen işleri yapar,

Allah'ın emriyle çeşitli şekillere bürünebilir. Ayrıca melekler yemez, içmez, uyumaz, evlenmezler. Son derece süratli, güçlü ve kuvvetli varlıklardır.

4.1. Meleklerin Varlık ve Mahiyetleri Nurani varlıklar olan meleklerin varlığı dinen ve aklen mümkündür. Melekler Allah'ın izni ile maddi suretlere bürünebilirler. Meleklerin Hz. İbrahim ve Lut'a insan suretinde geldiğini Kur'an bildirmektedir

4.2. Meleklerin Özellikleri

1. Melekler insandan önce yaratılmışlardır..
2. Meleklerde insana ait özellikler yoktur
3. Melekler günahsız varlıklardır.
4. Normal şartlarda melekler gözle görülmezler
5. Melekler konuşan varlıklardır.
6. Meleklerin kanatları vardır ve çok hızlı hareket ederler.
7. Melekler gaybı bilmezler. Kur'an gaybı sadece Allah'ın bildiğini ifade etmektedir.
8. Melekler tabiatın idaresi ile görevlidirler.
9. Melekler semada ikamet ederler. Bu durum Meryem suresi 19/64.ayetinde ifade edilir.

Meleklerin Görevler Kainatın düzenli işleyişinde, ilahi emirlerin yürürlüğe konmasında görev alan melekler ise müdebbirat diye isimlendirilmişlerdir. Meleklerin vahiy getirmek, tabiat kâinunlarını idare etmek, sur'a üflemek, peygamberlere ve mümin kullara sıkıntılı anlarında manevi destek vermek, dünyada insanlara dua etmek vb. görevleri de vardır.

4.3. Meleklerin Çeşitleri

Cebrael:

Azrael:

Mikail:

İsrafil.

Hamale•i Arş: Arşı taşıyan meleklerdir.

Münker-Nekir:

Kiramen-Katibin:

Hazne: Cennet ve cehennem kapısında duran ve gelenleri karşılayan meleklerdir. Cennetin kapısında durup müminleri karşılayan meleğe Rıdvan, cehennemin kapısında günahkarları karşılayan meleğe ise Malik denilmektedir. Zebani de cehennem meleğidir.

Mukarrebun ve İlliyun: Allah'ı tesbih etmek ve anmakla görevlidirler.

Müdebbiret: Alemin düzenli işlenmesi ve Allah'ın koyduğu ilahi kanunların işlenmesinde görevli melekler. *Yedinci semada melekler için inşa edilmiş ibadetgaha "Beyt-i Ma'mur" edilmiş imar : beytdenir.*

4.5- Cinlerin Varlık, Mahiyet ve Özellikleri. Cinler saf, dumansız ateş alevinden yaratılmışlardır (Hicr 15/26-27). Cinlerin varlığı vahiy yoluyla bilinebilmektedir. Cinlerin varlığı aklen mümkündür. Cinler de duyu organlarıyla algılayamazlar

NOT:

4.6. İblis (Şeytan) varlık, Mahiyet ve Özellikleri: İblis ümit kesmek, pişman olmak manalarına gelir. Bu anlamda İblis; Allah'ın rahmetinden ümidini kesen, şaşkınlığa düşen demektir. Şeytan ise uzaklaşmak, helak olmak anlamlarına gelir. Şeytan insanları Allah'ın yolundan saptırmaya çalışan, ateşten yaratılmış, göz ile görülmeyen varlıktır. Şeytan da cinlerdendir.

Şeytan duyu organlarıyla idrak edilemez. Şeytan çok ace- lecidir. Bir çok hilesi ve tuzağı vardır. Fakat Allah'a iman etmiş kullar için şeytanın hileleri zayıf ve güçsüzdür.

5. İ-İTAPLAF A İMAN_ Kitaplara iman iki şekilde olur:

1. **icmali:** Bütün ilahi kitaplara iman
2. **Tafsili:** Kur'an'da ismi geçen ilahi kitaplara ayrı ayrı inanmak,.
1. **A dem--10 sayfa**
2. **Ş it---50 sayfa**
3. **İdris----30 sayfa**
4. **i brahim--10 sayfa** *Suhuf/ar tamamen kaybolmuş, günümüzde onlardan hiçbir eser kalmamıştır.*

5.1. ilahi Kitaplar

1. **TEVRAT:** Kanun, talim, şeriat anlamlarına gelir. İbranice bir kelimedir. Eski Ahit kitapları arasında yer alır. ismini Hz. Musa'ya nispet edilen beş kita- bın birinden almaktadır. Tevrat hem Ahd-i Atik, oluşturan üç bölümün hem de bu üç bölümden biri olan "Tevrat bölümü"nün ismi olmuştur. Birinci Bölüm Tevrat (Kanun Kitabı) bölü- müdür. Tevrat beş bölümden meydana gelir: Bunlar Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tensiye bölümleridir. Hz. Musa'ya verilen asıl Tevrat'ın bu olduğu belirtilmektedir. ikinci bölüm Nebim (Nebiler Kitabı) bölümü, üçüncü bölüm ise Ketubim (Yazılar Kitabı) bölümüdür.

2. **ZEBUR:** Yazılı şey, kitap anlamlarına gelir. Hz.Davud'a gönderilmiştir..

İNCİL: Müjde, öğretici anlamlarına gelir. Yeni Ahit olarak geçen mecmuadan oluşur. Bunun Hz. isa'ya indirilen İncil olması söz konusu değildir. Çünkü bu mecmua Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncillerin- den oluşmuştur. Yani dört farklı inci! vardır. İncil Hz. isa'ya indirilmiştir. Ahd-i Cedid (Yeni Ahid) olarak ta isimlendirilir. Bu dört farklı inciden farklı olarak Hz.Isa'nın havarilerinden olan Barnabas'a atfedilen "Barnabas İncil'i" de vardır. İncillerin aslına en yakın olanı Barnabas incili'di

inanç konuları kelimciler tarafından ilahiyat,r nübüwet ve semiyat olarak üç temel başlı!< : altında efe alınır. Semiyat ahiret hayatını 1 konu edinir.

6.1. **Kabir Hayatı** Kabir hayatı ile ilgili bilgilerimiz nakle dayanmaktadır. Kabir hayatı akıl veya duyular ile bilinemez. Bundan dolayı kelimciler tarafın- dan semiyat başlığı altında incelenmiştir. Kabir (berzah) hayatı üç halden ibarettir:

Kabir Suali (Sorgusu): Kabir hayatı sorgu ile başlar. Kabre konulan insan Münker ve Nekir adlı melekler tara- findan dine, Allah'a ve Peygamber'e dair inançları hak- kında sorguya çekilir; iman üzere ölmüşler bu sorulara kolayca cevap verirken, küfür üzere ölmüş olanlar ise sorulara cevap veremezler.

Kabir Azabı: Kabir sorgusuna cevap veremeyen kafir ve isyankarlar kabir azabına düçar olacaklardır. *"Onlar sa- bah- akşam ateşe sokulurlar. Kıyametin kopacağı gün de firavun hanedanını en çetin azaba sokun, denilecektir."* (40/46) ayeti kabir azabının olduğuna delil gösterilmiştir. Ayrıca Nuh Kavmi'yle ilgili olarak *"onlar suda boğuldular ve ardından ateşe atıldılar."* (71/25) ayeti de kabir azabı nın varlığına delil gösterilmiştir.

Kabir Nimeti: Allah'ın emirlerine itaat eden, mümin bir hayat yaşayan dolayısıyla Münker ve Nekir meleklerinin sorularına kolaylıkla cevap verenler kabir nimetleriyle ödüllendirileceklerdir.

Ehl-i sünnet alimleri kabir azabı veya nimetini ruh ve be- denin birlikte tadacaklarını ifade etmişlerdir. İbn Hazm'a göre ise nimet veya azaba düçar olacak olan sadece ruhtur. Mutezile mezhebi kabir hayatının varlığını *kabul etmemektedir.*

6.2. **KıyameT** Saat Hakka/gerçekleşmesi kaçınılmaz olan Vaka/ kesin olarak meydana gelecek olan olay

Es-Sahha/kulakları sağır edecek şekilde yüksek ses Gaşiye/varlıkları saran olay Karia/kainatın büyük bir gürültü ile sarsılması Racife Tamme

1. **Kıyamet-i Suğra:** Fertlerin ölümü anlamına gel mektedir.
2. **Kıyamet-i Vusta:** Bir neslin yok olması, ölüp tama- men ortadan kalkması anlamına gelmektedir.

3. **Kıyamet-i Kübra:** Dünyanın sonunun gelmesi, in- sanların hesap vermek üzere kabirlerinden kaldırılıp mahşerde toplanacakları gün anlamına gelmektedir

6.3. Kıyametin Alametleri

Arapça'da "Alamatu'l-Kiyame, Eşratu's-Saa ve Emaratu's-Saa" gibi kullanımları olan kıyametin küçük ve büyük alametleri bulunmaktadır. Küçük alametler, kı- yametnin kopma zamanına uzak olan, insanların iradele- riyle meydana gelecek olan olaylardır. Büyük alametler ise kıyametin kopmasına yakın bir zamanda meydana gelecek olan olaylardır.

Kıyametin küçük alametleri literatürde "Fi- ten" ve "Melahim" başlığı altında toplanan ı mesajlardan oluşmaktadır.

6.3.2- Kıyametin Büyük Alametleri

Kıyametin büyük alametlerinin bir kısmı Kur'an'da işari olarak geçerken, bir kısmı ise hadis kaynaklarında geç- mektedir.

1. Duman:.
2. Deccal:.
3. Dabbetu'l-Arz: Safa dağından çıkacak büyük bir hayvan.
4. Güneşin batıdan doğması: Alemin düzeninin bozu- luşuna işaret.
5. İsa'nın inişi: İsa, Deccal ortaya çıktığında yeryüzüne iner.
6. Ye'cüc ve Mecüc'ün Çıkışı
7. Üç Haset (yer yarılması-batması) Hadisesi: Doğu- da, batıda ve Arap yarımadasında üç yer batacak.

Yemen veya Hicaz'da ateş çıkması

Ahiret Halleri

1. **Ba's:** iman esaslarında "Ba'su ba'de'l-mevt (ölüm- den sonra diriliş inancı)" şeklinde yer alır. Ba's, . Ba's'a, "Yevmü'l-ba's" ve "yevmü'l-hurüc" ismi de verilmiştir.
2. **Haşr ve Mahşer**
3. **Amel Defteri:**
4. **Hesap/Sual ve Mizan:**
5. **Havz ve Kevser:** Ahirette her peygamberin bir ha- vuzu olacak bu havuzdan kendileri ve ümmetlerin- den Allah'ın istedikleri içecektir. Havz-ı Kevser de ahirette Peygamber'e verilen havuzun ismidir.

Şefaât: Şefaât kelime olarak "birinden, başkası adı- na bir ricada bulunma, kusurlarının bağışlanmasını

dileme, bir suçlu veya ihtiyaç sahibinin af ve iyili- ğe kavuşması için diğeri tarafından vasıtalık etme, kayırma, iltimas" anlamlarına gelmektedir Peygamberler, alimler ve şehitler şe- faat edecekler arasındadırlar. Şefaât ahirette ger- çekleşecektir. Diğer peygamberlerden ayrı olarak Peygamberimizin şefaât-i uzması (en büyük şefaati) vardır. Buna göre mahşerde toplanan ve o günün sıkıntısı içerisinde olan insanlığın bir an önce hesa- ba çekilmesi için Peygamberimiz şefaâtçi olacaktır.

7, Sırat: Sözlükte "yol" manasına gelen sırat, cehen- nem üzerinde bulunan bir yol (köprü)dür.

8. Araf: Cehennem ile cennet arasındaki yerdir. Cen- net ile cehennemlikleri ayıran perdedir. İyi ve kötü amelleri eşit olanlar bir müddet burada kaldıktan sonra Cennet'e girerler *Ehl-i sünnete göre tekrar dirilme cismani ola- raktır. Bazı filozoflar ise dirilişin ruhani ola- : çağını iddia ederler.*

6.5. Cehennem

Sakar: Yakıp kavuran ateş.Yaktığı şeyi tüketircesine ka- vuran.

Hutame: Yüreklere kadar tırmanan ateş.Yaktığı şeyin içine kadar işleyen ateş

Sair: Çılgın ateş.

Cahim: Kat kat yanan ateş. Alevi ve ısı derecesi yüksek olan ateş

Haviye: Derin çukur, uçurum

Nar: Ateş

Daru'l•Bevar: Helak yurdu

Hamim: Kaynar su **Leza:** Dumansız alev **Suu'd-Dar:** Kötü yurt

Azabu'l•Harik: Yakıcı yangın, ateş Ehl-i sünnet alimlerine göre günahkar mümin cehennem de cezasını çektiikten sonra buradan çıkarılarak cennete yerleştirilecektir. Mutezile ve Haricilere göre ise cehen- neme giren kişi sonsuza kadar orada kalacak hiçbir şekilde cehennemden çıkarılmayacaktır Mutezile, HaricY; Şia ve Ehl-i sünnetin çoğunluğuna göre kafirlere uygulanacak cehennem azabı ebedidir. Cehm b. Safvan, İbn Teymiyye, İnn Kayyım el- Cevziyye gibi alimlere göre ise cehennem azabı asırlarca sürecek son- ra bir gün sona erecektir.

Cennet

Cenneti Adn: ikamet edilecek cennetler.

Firdevs: İçinde üzüm bulunan bağ/bahçe anlamlarına gelir. Bu anlamda cennetin bir bölümü veya tamamına verilen bir isim olabilir.

Daru'l-Mukame: Asıl durulacak yer, ebedi yurt.

Cennati'n-Naim: Mutluluklarla/nimetlerle dolu cennetler.

Daru's-Selam: Maddi ve manevi afetlerden, hoşa gitme- yen şeylerden korunmuş olan. Öldükten sonra ahirette Allah'ın görülüp görülmeyeceği konusu da mezhepler arasında tartışma konusudur. Ehl-i sünnete göre müminler cennette Allah'ın gözleriyle gö- receklerdir. Mutezile ve Şia mezheplerine göre ise Allah ahirette de görülmeyecektir.

6. KAZAVE {ADERE İMAN

7.1. Kaza ve Kader Kavramları "Allah'ın olmuş ve olacak her şeyi bütün boyutlarıyla bilmesidir." Kaza ise terim olarak "Allah'ın ezeli ilmi ile takdir ettiği olayların yeri ve zamanı geldiğinde gerçekleşmesi" anla- mına gelmektedir. *Kader ve Kaza inancı Allah'ın subuti sıfatları ile ilgili bir konudur. Kader Allah'ın ilim ve 1 irade sıfatlarının sonucu, kaza ise tekvin ve kudret sıfatlarının sonucudur.*

Eş'ari'ye göre ise kader; "Allah'ın ilmiyle takdir ettiği şeylerin vakti gelince iradesi doğrultusunda yaratması- dır." Kaza ise; "Allah'ın ezeli karar ve hükmüdür." Yani Allah'ın varlıkları ezelde bilmesi ve takdir etmesidir." Eş'ari/Eş'arilerin kaza ve kader tanımı Maturidilerin kaza ve kader tanımının tersidir. Yani Eş'ari'nin kaza dediği- ne Maturidi kader, eş'ari'nin kader dediğine ise Maturidi kaza demektedir

7.2. insanın Fiilleri

1. Zorunlu (ıztırari) fiillerdir: Kalbin atması, nefes alıp verme vb. kendiliğinden ortaya çıkan fiillerdir.
2. iradeli (ihtiyari) fiillerdir: Bir tercihe, iradeye, niyet ve kasta bağlı olarak ortaya çıkan fiillerdir. Kelam ilminin konu edindiği fiiller işte insanın iradeye daya- nan ihtiyari fiilleridir.

Mutezile mezhebine göre eğer fiilleri Allah yaratmış olsaydı kötülükleri de o yaratmış olacak- : tı. Buna göre mutezile asırlar önce kötülük 1 problemi ile ilgili fikir beyan etmiştir. Ehl-i sünnete göre yaratma, yoktan var etme olduğu için hayır ve şer bütün fiillerin yaratıcısı Allah'tır. insanın ken- di iradesiyle yaptığı fiillerin yokluktan varlığa çıktığını ifa- de eden sunni kelamcılar, yokluktan varlığa çıkarmanın Allah'a ait bir özellik olduğunu söyleyerek insanın fiilleri- nin failinin Allah olduğunu belirtmişlerdir

7.2.1. irade Külli irade bütün yaratılmışların üze- rindeki mutlak irade yani Allah'ın iradesi için kullanılır. Bu irade Allah'ın bir şeyin olup olmasının karar gücünü, Allah'ın emrini ve dilemesini içerir. Cüz'i irade ise insana ait iradedir. Ve insanın arzu ve dilemesini içerir.*Kelamcılar meşiet, kasd ve ihtiyar ke/ime/e-r rini irade kelimesi ile*

eş anlamlı olarak kul/anmışlardır. insanı "rüzgarın önündeki kuru yaprağa" benzeten Ceb- riye (Cehm b. Safvan) insana özgür irade tanımamıştır. Cebriye'ye göre insanın yaptığı fiillerde bir tercih hakkı yoktur.

Mutezili kelimacılar göre irade; ilahi ve insani olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu görüşe göre insanın özgür iradesi vardır ve bu özgür irade ile kendi fiillerinin yaratıcısıdır. Fiillerin meydana gelmesinde yaratıcının müdahalesi yoktur. Eğer müdahalesi olsaydı yani fiillerin faili olsaydı adalet prensibi gereğince kullarını sorgulamaması gere- kirdi.

Eş'ari'nin irade anlayışı cebriye mezhebi ile paralellik arz etmektedir. Nitekim Eş'ari'ye göre Allah'ın mutlak iradesi insan fiillerini de kapsayacak şekilde her şeyi kapsamak- tadır. Eş'ari mezhebi Allah'ın iradesinin yanında insanın iradesinin varlığını kabul etmede endişe duymuşlardır *Eş'arilere, irade anlayışları cebriyye ile mu-r tezi/e arasında olduğundan dolayı "Cebr-i : Mutavassır- denilmiştir. Maturidiler Allah'ın mutlak iradesinin yanında insanın da hür irade sahibi olduğunu belirtmişlerdir. Ancak insanın iradesi sınırlı bir iradedir. insanın mükellef bir varlık olma- sı, bu mükellefiyetinin sonucunda da cennet veya cehen- nem ile karşılaşacak olması onun özgür bir irade sahibi olduğunu gösterir. Maturidi mezhebinin irade anlayışı insanın özgürlük verdiğiinden dolayı mutezile mez- : hebine daha yakındır.*

7.2.2. Istitaat Cebriye (Cehmiye) dışındaki tüm mezhepler insanda, fiil- lerini yapabileceği bir gücün varlığını kabul etmektedirler. Nitekim insanın bir fiili yapması için güce/kudrete ihtiyacı vardır. insanın eylemlerini gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu gücün/kudretin fiilden önce mi yoksa sonra mı olduğu kelam ekolleri arasında tartışma konusudur.

Muteziliye göre, insanda fiillerin meydana gelmesini sağ- layan güç (istitaat) vardır ve bu güç fiilden öncedir. Eğer fiili yapmak için lazım olan güç (istitaat) fiilden önce var olmaz ise o zaman insan gücünün yetmediği şey ile (tek- lifimala yutak) sorumlu olacaktır. Mutezileye göre eğer insanın gücü olmasaydı aciz olurdu ki aciz bir varlıktan fiilin gerçekleşmesi düşünülemez. Eş'ari'ye göre insanın gücü, onun iş yapabilme gücüne sahip olmasıdır. Fakat bu güç insanın kendinden değildir. Eğer bu güç insanın kendisinden olsaydı daima güç sahibi olurdu. Nitekim insan bazen güç sahibidir bazen değildir Eş'ari'ye göre, güç (istitaa) fiille beraberdir.

Maturidi iki tür istitaatten söz eder. Bunlardan birincisi, fiilden önce var olan ve fiziki (bedeni) organların sağlam- lığı anlamına gelen güçtür ki bu güç Allah'ın bir bağışdır. İkincisi ise fiilin oluşumu sırasında yaratılan ve fiilin mey- dana gelmesini sağlayan güçtür. Bu güç de araz anlamındadır.

7.2.3. Kesb Kesb sözlükte; toplamak, rızık aramak, istemek, çalışa- rak iş yapmak ve kazanç sağlamak, temiz ve zahmetsiz- ce kazanmak, emek sarf edip kazanmak vb. anlamlara gelmektedir. Kesb, Kur'an'da üç anlamda kullanılmıştır:

1. Kalbin akdi ve azmi-Bakara 2/225,
2. Ticarete mal kazanmak-Bakara 2/267,
3. Sa'y ve mal kazanmak-Bakara 2/286.

Kesb terim olarak ise "fayda sağlamaya ve zararı uzak- laştırmaya yönelik bir fiil" olarak tanımlanır.

Allah'ın fiilleri kesb değildir. Çünkü onun fiilLeri fayda veya zarardan uzaktır. :insanın sorumluluğuna gerekçe olarak sunulan ve ade- ta Eş'arilikle özdeşleşen kesb teorisi, Eş'ari'den önce de ele alınmış bir kavramdır. Ancak kesb kavramını ilk defa sistematik bir şekilde ele alan ve teorileştirenler de Eş'ari ve Eş'ari kelimacıları olmuştur.

Eş'ari kesb kavramını, "yaratılmış bir kudretle insandan meydana gelen şey" şeklinde tanımlamaktadır. Eş'ari'ye göre, "fiili kesb edecek bir kasib gerekir. Bu kasib insan- dır; onu yaratacak bir yaratıcı gerekir. Bu da Allah'tır

Maturidiye göre kesb; insanın irade ve kudretiyle bir fiile yönelmesi Allah'ın bu esnada insanın yöneldiği fiili ya- ratmasıdır. Böylece insana fiilini tercih noktasında özgür irade verilmiştir. insan fiilin kazanıcısı Allah ise yaratıcısı olmaktadır. insanın fiili yapıp yapmaması tamamen ken- di tercihine (iradesine) bırakılmıştır. Mutezile, insanın fiilini meydana getirmesinde, insana tam bir yetkinlik tanıdığı için, kesbi kabul etmemiştir

7.3. Hüsün ve Kubuh

Cehmiye, mutezile, kerramiyye ve şiaya göre iyilik ve kö- tülük objektif olup akıl ile bilinebilir. Özellikle mutezile hü- sün olan birfiili, Allah'a zorunlu kılarken, kubuh olan birfiili noksanlık ve acizlik ifade ettiği için Allah'tan nefyederler. Mutezile'ye göre, akıl iyi ve kötüyü vahiy olmadan da bilir. Vahyin yaptığı, akıl ile bilinenin ortaya konulmasıdır.

Mutezile kelam sisteminde hüsün ve kubuhr adalet ve zulüm (tadil ve tecvir) anlayışıyla : doğıdan ilişkilidir.

Maturidiler, hüsün ve kubuhun hem akli hem de şer'i açıdan bilinme boyutlarının olduğunu ileri sürerler. İyi ve kötünün iç yapısı gereği nesnel olarak akıllana bilinece- ğini söylemekle beraber, akıl bunların dini bakımdan ge- rekliğini ve sakıncalı oluşunu tek başına idrak edemez. Bundan dolayı vahye ihtiyaç vardır

7.4. Fiillerde Adalet ve Zulüm/Tadil ve Tecvir Tadil, "adi" kelimesinden türemiştir. "doğru davranmak, adaletle hükmetmek" anlamına gelir. Tecvir ise "cevr" kelimesinden türemiş olup, "zulmetmek, haksızlıkta bu- lunmak" anlamına gelmektedir. Mutezile'ye göre, Allah kullarının fiillerinin yaratıcısı değildir. Çünkü insanların fiillerinde zulüm vardır. Eğer fiillerin yaratıcısı Allah olsaydı onun zalim olması gere- kirdi. Bundan dolayı Allah zulüm işlemez. Zulüm insanın eseridir.

Eşarilere göre, adaletsizliği insanlar için yaratan Allah'tır ama bu zulüm kendisi için değildir, insanlar içindir. Bu durumda insanlar için zulüm yaratan Allah zalim olmuyor mu? Eşari bu duruma şöyle cevap veriyor: Zulmü kendi- sine değil, başkasına zulüm olarak yarattığı için zulüm sahibi zalim olmaz. Zira o zulmü başkası için yaratmıştır. Maturidilere göre, "Allah zulme kudreti olmakla vasfla- namaz. Çünkü muhal Allah'ın kudreti dahiline girmez"

7.5. Teklif•i Mala Yutak Terim olarak ise teklif-i mala yutak, "kulunun gücünün yetmeyeceği, bünyesinde zorluk olan bir fiili insandan yapmasını istemek" anlamına gelmektedir.

Eş'ari'ye göre Allah'ın insana, gücünün yetmeyeceği herhangi bir şeyi teklif etmesi caizdir. Allah'a hiçbir şey vacip olmadığından dolayı O, mülkünde dilediği gibi dav- ranır. Allah dilediği şey ile insanı mükellef kılar. Mutezile mezhebine göre, Allah insana güç yetiremeye- ceği ve zulüm olan bir şeyi insana teklif etmez. Mutezile bu düşüncesini yine adalet prensibine dayandırarak ge- liştirmiştir. Zira adil olan Allah'ın insanı zulüm türünden bir şey ile mükellef kılması beklenmez. Maturidi mezhebi alimler de insanın imkan dahilinde ol- mayan, güç yetiremeyeceği şeylerden sorumlu tutulma- sını caiz görmezler. Nitekim Allah'ın insanı güç yetireme- yeceğini bildiği bir şey ile sorumlu tutması anlamsız olur

7.3. Salah/Aslah Salah; iyi ve faydalı olma anlamına gelir. Aslah ise "en iyi, en faydalı şey" anlamına gelmektedir. Mutezile mezhebi beş esastan biri olan adalet prensi- binin akli bir sonucu olarak salah/aslah düşüncesi ortaya çıkmıştır.

Mutezileye göre; Allah ilahi adaleti gereği olarak kulla- rı için salah olanı yapmaya mecburdur. Yani onlar için en iyi ve en faydalı şeyi yapmak Allah'a vaciptir. Salah/aslah konusunda ehl-i sünnet tam bir birlik için- dedir. Onlara göre Allah için salah/aslah olanı yapmak vacip değildir. Allah'a zorunluluk nispet edemeyiz. Allah dilediğini yapar. Allah'a zorunluluk nispet etmek onun iradesinin yok sayılması anlamına geldiği gibi böyle bir zorunluluğu Allah'a nispet etmek uluhiyyet makamıyla da bağdaşmaz.

7.4. Hidayet-Dalalet

Hidayet kelimesi sözlükte, "doğru yolu bulmak, yol gös- termek, açıklamak, öğretmek, doğru yola girmek, doğru yola sevk etmek" vb. anlamlara gelmektedir. Dalalet ise sözlükte, " kaybolmak, saptırmak, şaşkınlık" vb. anlamlara gelmektedir..

Mutezile mezhebine göre Allah adaleti gereği kullarının fiillerini yaratmıyordu. Kullar kendi fiillerinin faileriydi. Bu yaklaşıma göre hidayet Allah'ın doğru yolu yaratması de ğil doğru yolu beyan etmesi, açıklaması ve bildirmesidir. Yani doğru yolu insan için Allah yaratmaz. Allah doğru yolu bildirir. insanın kendisi doğru yola: girer(Doğru yola girecek fiili insanın kendisi yaratır.). Allah doğru yolu bü- tün insanlara bildirmiş (hidayet etmiş) fakat kafirlerin kendileri hidayete ermemişlerdir.

Mutezile'ye göre dalaleti ise Allah'ın, inkar edenleri "şaş- kın, sapık ve doğru yoldan sapan" şeklinde isimlendirme- sidir. Allah'ın dalaleti "inkarcıları helak etmesi" anlamına gelmektedir. Eş'ari kelamcılara göre hidayet, Allah'ın elçileri aracılığı ile gönderdiği vahiy ile insanlara hakkı (doğruyu) bütün yönleriyle göstermesi ve doğru yolu bulmayı insanların kalbinde yaratmasıdır. Buna göre hidayet ancak Allah'ın irade ve gücüyle mümkün olur. Eş'arilere göre hidayet nasıl Allah'ın fiili ise dalalet de Allah'ın fiilidir. Buna göre dalalet• Allah'ın kafirleri saptırmasıdır

Maturidi mezhebine göre Allah kulların fiillerinin yaratıcı- sı, insanlar ise bu fiilleri kasibi yani kazananı idi. Maturidi mezhebi alimlerinin hidayet ve dalaleti de bu bakış açısı ile değerlendirirler. Buna göre "Allah, hidayet ve dalaleti yaratır insan ise hidayet veya dalaleti kazanır. *Mutezile ve maturidi mezhebi hidayet ve • dalalet konusunda insanın özgürlüğünden : yana tavır koymaya çalışırken Eş'ari mezhe- ı bi Al/ah'ın ilim, irade ve lu. idretini kurtarmak ı adına insanın özgürlüğünden vazgeçmekte-ir*

, 7.8. Tefvik/Lutuf-Hızlan

Tefvik sözlükte, "doğru ve uygun olana yönlendirmek" anlamına gelirken terim olarak ise "Allah'ın kulunda itaat gücünü yaratıp, onu kendi nefesine bırakmaması" anla- mına gelmektedir.

Hızlan kelimesi Tefvik kelimesinin zıddıdır. Hızlan keli- mesi sözlükte, "terk etmek, yardımı kesmek" anlamları- na gelmektedir. Terim olarak ise Hızlan; "Allah'ın kudret vermekle birlikte, iradesini yanlış yönde kullanmasından dolayı insandan desteğini (yardımını) çekmesi" anlamına gelmektedir. Eş'ari mezhebi bu konuya istitaat açısından yaklaşmak tadır. Eş'arilere göre tüm fiillerin yaratıcısı Allah olduğu gibi insandaki fiili yapma gücü olan istitaatı da kulda Allah yaratmaktadır. Buna göre tefviki, lütfu ve bunların karşıtı olan hızlan yaratan Allah'tır. Hem itaat kudretini (tefvik) hem de isyan kudretini (hızlan) Allah yaratır. Maturidilere göre tefvik ve lütfu aynıdır. Lütfu; "Allah'ın insanı iyi işlere yönlendirmesi ve kötü işlerden uzak tut- masıdır."

Mutezile mezhebi konuya salah/aslah ilkesi gereği yak- laşmaktadır. Buna göre Allah kötü fiil işlemediği gibi, her şeyi bir hikmete ve maksada göre yapar. En iyiyi, en faydalıyı yaratmak Allah'a vaciptir. Allah'ın fiillerinin tefvik ve lütfudan uzak olmaması gerekir. Tefvik/lütfu Allah'ın, kullarından güzel fiiller ortaya çıkması için ortam hazır- lamasıdır. Hızlan ise kötü olandan uzak durmasını sağ- layan şeydir.

7.9.Ecel Kalam alimleri, öldürülen bir kimsenin kendi eceliyle mi yoksa eceli gelmeden mi öldürüldüğü konusunda ihtilafa düşmüşlerdir.

Mutezile'ye göre bir insanı öldüren kişi ölene Allah ta- rafından verilen hayatı (ömrü(ecel)) kısa kesmiştir. Eğer katil öldürmeseydi maktul yaşamaya devam edecekti. Öldürme olayı insanın kendi fiili olduğu için Allah'ın kud- retinin dışındadır. Ehl-i sünnete göre ise ölen de öldürü- len de kendi eceliyle ölmüşlerdir.

Mutezile mezhebi insanların iki eceli olduğunu ve ömür- lerin uzayıp kısalabileceğini savunmaktadır. Ehl-i sünne- te göre ise insanların tek bir eceli vardır. Bu da ölüm ile gerçekleşen eceldir.

Rızık Mutezileye göre rızık, kulun çalışması ve çabasıyla doğ- ru orantılıdır. insanın diğer fiillerinde olduğu gibi Allah'ın müdahalesi mümkün değildir. Eş'arilere göre Allah ezel- de kullarının rızıkını takdir etmiştir. Kulun girişimi takdir edilmiş rızık elde etmek içindir. Maturidilere göre ise rızık kulların çabası sonucu elde edilir. Fakat insan Allah'ın yaşlarına uygunluğu ölçüsünde bu rızık elde eder. *Mutezileye göre haram rızık değildir. Ehl-ir sünnete göre ise haram da rızıktır. Yine eh/-i : sünnete göre rızıklar taksim edilmiştir. Artıp eksilme olmaz. Mutezileye göre ise rızık ku/un çabasına göre artıp eksilir*

7.11. Tevlid-Tevellüd Mu'tezile fiilleri meydana gelişi keyfiyetine göre genel ola- rak mübaşir ve mütevellid fiiller olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Mübaşir fiil, insanın kudret sahası içinde herhangi bir vasıtaya bağlı olmaksızın gerçekleştirilen fiildir. insan, Allah'ın kendisinde yarattığı azim ve kasıt ile irade, na- zar, düşünme ve konuşma gibi bu türden fiilleri yapma- ya kadirdir. Mübaşir fiil tevlide sebep olması nedeniyle müvellid, sebep ve fail olarak da isimlendirilir. Mütevellid fiil ise genel olarak failin bir vasita (sebebi) ile meydana getirdiği bir ya da birden çok fiile denir. irade sahibi bir kişi tarafından atılan ve bir başkasının ölümüne sebebi- yet veren taş örneğinde; taşın atılması vasıtasız/mübaşir fiil; ortaya çıkan ölüm ise vasıtaya bağlı olarak gerçek- leşen bir fiildir. Bu durumda fail ile ölüm olayı arasında taşın sebep olduğu ilişki tevlid ya da tevellüd, bu fiilden meydana gelen sonuç ise mütevellid olmaktadır. Kalam ıstılahında fiilin bir sebep ile tevlid ettiği tüm sonuçlara "mütevellidat" adı verilir.

Ehl-i sünnetin tevlidi reddetme gerekçelerinden en önde geleni tevlidin alemin işleyişinde sebep ve sonuç arasın- da zorunlu bir ilişkinin varlığını kabule yani determinizme götüreceğinin düşünülmesidir. Onlara göre Allah'ın ale- me sürekli müdahalesine engel olan bu durum, tabiat ka- nunlarının kesintiye uğratılı:nası anlamına gelen mucize anlayışına ters düşmekte, bunun gibi cansız varlıklara fiil kudreti veren bu düşünce Allah'ın alem üzerinde irade, kudret ve yaratma sıfatlarıyla kurduğu mutlak otoritesini zedeler görünmektedir. Demir, Osman, Determinizm ve Okasyonizm Arasında: Mu'tezile'de Tevlid Düşüncesi ve Ehl-i Sünnetin Eleştirisi, M.Ü. İlahiye! Fakültesi Dergisi